

SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA V NITRE

FAKULTA EKONOMIKY A MANAŽMENTU

DIPLOMOVÁ PRÁCA

NITRA 2008

Jana Matúšová

**SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA
V NITRE**

Rektor: prof. Ing. Mikuláš Látečka, PhD.

FAKULTA EKONOMIKY A MANAŽMENTU

Dekan: Dr. h. c. prof. Ing. Peter Bielik, PhD.

Svetový trh potravín, produkcia, spotreba a obchod
Diplomová práca

Katedra ekonomiky

Vedúci katedry: prof. Ing. František Kuzma, PhD.

Vedúci práce: doc. Ing. Roman Serenčes, PhD.

Jana Matúšová

Nitra 2008

SUMMARY

Agriculture is the part of the economy, which main role is to ensure the sufficiency of food for people. It importantly influences every basic element of our environment.

At the moment human society must sort out a complex of global problems. One of the main problem, which involve agriculture, is to ensure food security for the growing amount of the world population.

The situation, in which the agriculture is at the moment, is requiring solving the problems connected with conditions for further survival. This issue is known as Permanently Sustainable Growth.

The biggest event in the Seventies was world crisis, which was influenced by two catastrophic dryness in Africa. The world production of the food declined, the resources of wheat and rice went down. The outcome of this situation was rise of the food price in every region of the world. The U.S. government cancelled free exchangeability of U.S. dollar for gold. This created the increase of the oil price by four times as an answer of OPEC to this reality.

The economy fall was continuing during the Eighties in several developed and developing countries. Arouse crisis at the beginning of the Eighties was done by second oil shock and an unpredictable change in the international economy. Many countries were forced to borrow the finances from International Monetary Fund and several countries stayed in debt.

The economy production markedly decreased and it also meant the decline of the agricultural trade. It had especially big impact on the poorest people.

The special attention was given for the first time to agriculture, which was started by Uruguay's round of GATT.

The Nineties were years, when many of the developing countries mend from the catastrophic disasters from the Eighties. Inclining to the democratic mode improved the growth and food security in general. The progress at increase of food standard of the people was observed practically in every country.

International Conference on Nutrition took place during this decade. As a result the World Declaration on Nutrition was published. Because the countries were not fulfilling their duties, in 1996 World Food Summit took place in Rome, Italy. International presence agreed to decrease the amount of starving people by 50% till 2015.

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že som diplomovú prácu vypracoval samostatne, a že som uviedol všetku použitú literatúru súvisiacu so zameraním diplomovej práce.

Nitra .....

.....
podpis autora DP

Touto cestou vyslovujem poďakovanie pánovi Ing. Romanovi Serenčěšovi, PhD.za pomoc, odborné vedenie, cenné rady a pripomienky pri vypracovaní mojej diplomovej práce.

Nitra .....

.....
podpis autora DP

POUŽITÉ OZNAČENIE

CBD – Convention on Biological Diversity – Dohovor o biologickej diverzite

CFS – Committee on World Food Security – Komisia o svetovej potravinovej bezpečnosti

CILSS – Permanent Interstate Committee for Drought Control – Stály medzištátny výbor na boj proti suchu v oblasti Sahel

CSD – Commission on Sustainable Development – Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj

EÚ – Európska únia

FAO – Food and Agriculture Organisation – Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo

GATT – General Agreement on Tariffs and Trade – Všeobecná dohoda o clách a obchode

GIEWS – Global Information and Early Warning System – Globálny informačný systém a systém skorého varovania

HDP – Hrubý domáci produkt

IFAD – International Fund for Agricultural Development – Medzinárodný fond pre poľnohospodársky rozvoj

ILO – International Labour Organization – Medzinárodná organizácia práce

IMF – International Monetary Fund – Medzinárodný menový fond

IPF – Intergovernmental Panel on Forests – Medzinárodný panel o lesoch

MTN – Multilateral Trade Negotiations – Multilaterálne obchodné rokovania

OPEC – Organisation of the Petroleum Exporting Countries – Organizácia krajín vyvážajúcich ropu

OSN – Organizácia spojených národov

UNCED – United Nations Conference on Environment and Development – Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji

UNEP – United Nations Environment Programme – Program OSN pre životné prostredie

WHO – World Health Organisation – Svetová zdravotnícka organizácia

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

OBSAH

ÚVOD	10
1 PREHLAD O SÚČASNOM STAVE RIEŠENEJ PROBLEMATIKY	10
1.1 Definícia a trh potravín, potravinová bezpečnosť.....	12
1.2 Produkcia, potravinová vertikála a obchod.....	19
1.3 Medzinárodný obchod a životné prostredie.....	21
1.4 Výkonnosť obchodu a agroobchodu.....	24
1.5 Konkurencieschopnosť.....	26
2 CIEĽ PRÁCE	27
3 METODIKA PRÁCE	27
3.1 Charakteristika objektu skúmania.....	27
3.2 Pracovné postupy.....	27
3.3 Spôsob získavania údajov a ich zdroje.....	27
3.4 Použité metódy vyhodnotenia a interpretácia výsledkov.....	28
4 VLASTNÁ PRÁCA	28
4.1 Stav svetového poľnohospodárstva v povojnovom období.....	29
4.2 Regióny rozvojových krajín.....	29
4.2.1 Ázia.....	29
4.2.2 Latinská Amerika.....	30
4.2.3 Afrika.....	30
4.2.4 Blízky východ.....	31
4.3 Situácia v sedemdesiatych rokoch.....	31
4.3.1 Svetová potravinová kríza.....	32
4.3.2 Devalvácia amerického dolára	32
4.3.3 Svetová potravinová konferencia.....	33
4.3.4 Svetová konferencia o poľnohospodárskych reformách a vidieckom rozvoji.....	34
4.3.5 Konferencia OSN o životnom prostredí človeka.....	34
4.3.6 Obyvateľstvo a zásoby potravín.....	35
4.3.7 Poľnohospodársky obchod.....	35
4.3.7.1 Rozpad dôležitosti poľnohospodárstva vo svetovom obchode.....	36
4.3.7.2 Zmluvný podiel rozvojových krajín na poľnohospodárskom trhu....	36

4.3.7.3 Klesanie reálnych poľnohospodárskych cien.....	36
4.3.7.4 Presun od exportu surovín k exportu spracovaných produktov.....	37
4.4 Situácia v osemdesiatych rokoch.....	37
4.4.1 Hospodárska kríza.....	38
4.4.2 Potravinová bezpečnosť.....	39
4.4.3 Ochrana životného prostredia, obhospodarovanie prírodných zdrojov a udržateľný rozvoj.....	39
4.4.4 Obchodné rokovania a otázky.....	40
4.5 Situácia v deväťdesiatych rokoch.....	42
4.5.1 Výživa a potravinová bezpečnosť.....	43
4.5.2 Životné prostredie, prírodné zdroje a klimatické zmeny.....	43
4.5.3 Zmeny v medzinárodnom obchode.....	45
4.6 Príležitosti a výzvy do budúcnosti.....	46
4.6.1 Populačný rast v najchudobnejších krajinách.....	46
4.6.2 Spomalenie rastu poľnohospodárskej produkcie.....	46
4.6.3 Voda.....	46
4.6.4 Bioenergia.....	47
4.6.5 Klimatické zmeny.....	47
5. ZÁVER.....	48
6. POUŽITÁ LITERATÚRA.....	50

ÚVOD

Poľnohospodárstvo je odvetvím hospodárstva, ktorého hlavnou úlohou je predovšetkým zabezpečenie výživy obyvateľstva. Významne ovplyvňuje všetky základné zložky prírodného a životného prostredia. Oproti ostatným odvetviám má celkom odlišný charakter. Na jednej strane je spotrebiteľom energie a na strane druhej zabezpečuje transformáciu slnečnej energie na biologickú hmotu, ktorá poskytuje energiu na výživu ľudí vo forme potravín a vo forme krmív zabezpečuje výživu a produkciu hospodárskych zvierat. Základným výrobným prostriedkom poľnohospodárstva je pôda, pričom kultivovaná pôda zaberá len 11 % plochy Zeme.

V súčasnosti ľudská spoločnosť musí vyriešiť komplex globálnych problémov, ktorých úspešné zvládnutie má pre ľudstvo existenčný význam. Jedným z hlavných problémov, ktorý sa týka aj poľnohospodárstva je zaistenie potravinovej bezpečnosti pre rastúci počet obyvateľstva. Pod potravinovou bezpečnosťou rozumieme stav, kedy všetci obyvatelia Zeme majú vždy fyzický a ekonomický prístup k dostatočným, bezpečným a výživným potravinám potrebným pre zdravý a aktívny život. V prípade mnohých krajín, najmä rozvojových sa potravinová bezpečnosť dosahuje prostredníctvom rastúcej poľnohospodárskej produkcie.

V situácii, v akej sa poľnohospodárstvo v dnešnej dobe nachádza, je potrebné zaoberať sa riešením otázok spojených s vytváraním podmienok pre ďalšie prežitie. Táto problematika je označovaná pod pojmom trvalo udržateľný rozvoj. Je chápaný ako dosahovanie najvyššej udržateľnej kvality života, resp. zvyšovanie potenciálu uspokojovania ľudských potrieb a aspirácií. Jeho základným predpokladom je racionálne využívanie obnoviteľných a neobnoviteľných zdrojov, ktorých zásoby sa v reálnom čase neobnovujú.

S prihliadnutím na dané skutočnosti sa kladie čoraz väčší dôraz na ekologické poľnohospodárstvo, ktoré predstavuje modernú formu obhospodarovania pôdy a teoreticky je považované za prechodný systém od konvenčného poľnohospodárstva k trvalo udržateľnému. Jeho hlavným charakteristickým znakom je rešpekt k človeku a k prírode.

Cieľom ekologického poľnohospodárstva je trvalo uchovávať prirodzenú úrodnosť pôdy, vytvárať ekologicky priaznivé prostredie pre chované zvieratá, hospodárne využívať prírodné zdroje, znižovať energetické vstupy, zabezpečovať čo najväčšiu recikuláciu živín a energie a snaha produkovať potraviny s vysokou nutričnou kvalitou a v dostatočnom množstve – biopotraviny.

Biopotraviny sú vyrobené len z bioproduktov pri použití povolených prídavných látok a iných zložiek. Odborné výskumy preukazujú, že v bioproduktoch je v porovnaní s konvenčnými poľnohospodárskymi produktmi nižší obsah dusičnanov, pričom obsahujú viac dôležitých zložiek pre prevenciu vzniku rôznych chorôb ako horčík, železo a vitamín C.

Vzhľadom na to, že v súčasnosti hladuje na svete okolo 800 miliónov ľudí, hlavnou výzvou poľnohospodárstva je zničenie hladu zvýšením poľnohospodárskej produktivity, pričom však nesmieme zabúdať na trvalo udržateľný rozvoj a ochranu životného prostredia.

1 PREHLAD O SÚČASNOM STAVE RIEŠENEJ PROBLEMATIKY

1.1 Definícia a trh potravín, potravinová bezpečnosť

Výroba potravín sa v podmienkach Slovenskej republiky riadi zákonom NR SR číslo 152/1995 Z.z. o potravinách zo dňa 27. júna 1995.

Podľa tohto zákona je definícia potravín nasledovná:

1. Potraviny sú látky alebo výrobky, ktoré sú spracované, čiastočne spracované alebo nespracované a sú určené na ľudskú spotrebu alebo pri ktorých sa odôvodnene predpokladá, že budú požití ľuďmi vrátane nápojov, žuvačiek, všetkých látok vrátane vody, ktoré sú zámerne pridávané do potravín počas ich výroby, prípravy alebo úpravy, prídavných látok určených na predaj spotrebiteľom a potravín na osobitné výživové účely vrátane dietetických potravín na osobitné medicínske účely ustanovené osobitným predpisom.

2. Potraviny nie sú krmivá, živé zvieratá, ak nie sú určené na uvádzanie na trh na spotrebu ľuďmi, rastliny pred zberom, lieky, tabak a tabakové výrobky, kozmetické prostriedky, omamné látky a psychotropné látky a rezíduá a kontaminanty.

Podľa **GRZNÁRA, M. a kol. (1998)** potraviny potrebuje na svoju existenciu každý človek, sú tzv. nevyhnutnými statkami, čiže sa musia zabezpečiť prednostne. Každá spoločnosť si kladie za cieľ zabezpečiť dostatok potravín za prijateľné ceny.

Štruktúra produktov na trhu potravín je veľmi široká, a preto agregované vyjadrovanie potravinovej rovnováhy je možné len v energetických jednotkách.

Na trhu potravín vystupujú ako nositelia ponuky poľnohospodárski a potravinárski výrobcovia a sprostredkovatelia (veľkoobchod, maloobchod, dovozcovia zo zahraničia a pod.). Nositeľmi dopytu sú domácnosti, reštauračné a stravovacie zariadenia, ktorí vystupujú ako spracovatelia alebo finálni spotrebiteľia poľnohospodárskych surovín a potravinárskych tovarov.

KULČÁKOVÁ, M. a kol. (1994) pod charakteristikou trhu uvádzajú výmenné vzťahy medzi predávajúcimi a kupujúcimi, t.j. medzi ponukou a dopytom. Kupujúci si na trhu zabezpečujú produkty na uspokojenie svojich potrieb a predávajúci realizujú výsledky svojej práce. Predávajúci a kupujúci vyjadrujú na trhu svoju vôľu a rozhodnutie, ktoré vyúsťuje do aktu kúpy a predaja.

Ďalej uvádzajú, že trh je zdrojom neustáleho pohybu. Na strane ponuky sústavne dynamizuje tento pohyb podnikateľská aktivita a na strane dopytu zasa stále sa meniace potreby a želania predstaviteľov dopytu. Trh motivuje ponuku a stimuluje dopyt. Pod vplyvom rozširujúcej sa ponuky sa mení spotrebiteľské správanie a nákupné rozhodovanie, pretože si kupujúci môžu vyberať zo stále pestrejšej ponuky. O tom, ktoré spoločenské zdroje budú prechádzať do konečného použitia rozhodujú spotrebiteľia svojimi vrodennými alebo získanými záujmami, želaním a vkusom, čo sa prejavuje v dopyte.

Podľa uvedených autorov trh potravín musí umožniť každému občanovi výber, ktorý uspokojí jeho potrebu a predstavy o výžive, a to ako v nutričnom, tak i v estetickom a ekonomickom zmysle.

BIELIK, P. (1998) definuje agrárny trh nasledovne: „agrárny trh považujeme v koncepciách politiky EÚ za dominujúci ukazovateľ syntetizujúci problémy vstupov, výstupov a vytvoreného salda obchodu. Problematika agrárneho trhu a obchodnej politiky i v našej agrárnej koncepcii je prakticky jediným priestorom charakterizujúcim vonkajšie ekonomické prostredie a jeho spätnú väzbu na útlmové a rozvojové riešenia vlastnej politiky“.

ÁRENDÁŠ, M. (1999) uvádza, že cieľom opatrení využívaných na ochranu agrárneho trhu je stabilizácia trhu, t. j. regulovaná ochrana voči zahraničnej konkurencii cez systém trhovej intervencie, exportné dotácie, minimálne garantované ceny, dotačný systém a clá.

Podľa **KRETTERA, A. (1997)** pri analýze dopytu po potravinách musíme akceptovať existenciu dvoch trhov, a to trhu agrárneho (poľnohospodárskeho) a trhu potravín. Dopyt po agrárnych surovinách je odvodený od dopytu po potravinách. Agrárne trhy môžeme charakterizovať veľkým počtom poľnohospodárskych výrobcov na jednej strane, pričom na druhej strane stojí menej početná skupina nákupcov a spracovateľov poľnohospodárskych surovín. Pri potravinárskych trhoch je zase ponuka reprezentovaná menším počtom výrobcov a distribútorov, pričom na strane dopytu stojí široké spektrum dopytujúcich – predovšetkým domácnosti. Cieľom poľnohospodárskeho výskumu trhu, na rozdiel od produktov iných odvetví, je získanie makroúdajov, ktoré sú poľnohospodárskym podnikom k dispozícii pre následné rozhodovanie. Výskum trhu potravinárskych výrobkov je už orientovaný na konečného spotrebiteľa.

Podľa **GRZNÁRA, M. a kol. (1998)** potravinová bezpečnosť alebo aj sebestačnosť, či prebytkovosť v poľnohospodárskych produktoch sú vždy výsostne aktuálnym aj naliehavým

problémom pre každú krajinu na svete. Miera sebestačnosti v potravinách je jedným z najdôležitejších ukazovateľov úrovne poľnohospodárskej výroby a nielen jej. Odzrkadľuje celkovú ekonomickú a spoločenskú úroveň príslušných krajín.

V jednotlivých krajinách, makrooblastiach, či hospodárskych zoskupeniach sa sebestačnosť či disponibilita potravín prejavujú v rôznych dimenziách, s rôznym stupňom naliehavosti jej riešenia: od zabezpečenia základných dávok potravín v chudobných krajinách sveta až po presvedčanie istých skupín ľudí v rozvinutých krajinách, aby „zmiernili“ spotrebu potravín. V ostatnom období sa používa výraz „prah potravinovej bezpečnosti“. Ak krajina nedokázala tento prah prekročiť, tak je v tej či onej miere v poľnohospodárskej a potravinovej prvovýrobe schodková. Ak sa však príslušnej krajine tento prah podarilo prekročiť, tak je v poľnohospodárskej a potravinovej prvovýrobe prebytková.

Základný aspekt sebestačnosti všade na svete spočíva v tomto: mobilizovať v národnom hospodárstve a poľnohospodárstve jednotlivých krajín výrobné faktory a rezervy tak, aby sa zvýšil celkový rozsah a kvalitatívna štruktúra poľnohospodárskej výroby. Spôsoby riešenia tejto úlohy sú v podmienkach jednotlivých krajín rozdielne, avšak cieľ je jasný: zvyšovať mieru sebestačnosti a úroveň výživy obyvateľstva.

1.2 Produkcia, potravinová vertikála a obchod

PAŠKA , E. (2004) definuje výrobu ako zámernú ľudskú činnosť, ktorej cieľom je vytvárať potrebné hodnoty (t.j. výrobky a služby) pre uspokojovanie aktuálnych potrieb trhu a dosahovanie zisku. V procese výroby dochádza k transformácií vstupných prvkov (suroviny, materiál, polotovary, energie a informácie) na výrobky a služby za účinného pôsobenia pracovníkov a prostriedkov dlhodobého hmotného majetku.

Významnú úlohu v tejto transformácii zohráva technológia výroby, ktorá stanovuje spôsob, akým pracovníci a technické prostriedky pôsobia na suroviny, materiály a polotovary pri ich premene na výrobok alebo službu. Použitá technológia má značný vplyv na rýchlosť, efektívnosť, kvalitu výroby a tiež aj ekológiu.

Výrobu je potrebné sústavne zdokonaľovať. Transformácia vstupov na výstupy musí prebiehať čo najefektívnejšie, t.j. pri optimálnej spotrebe výrobných činiteľov a tým aj primeraných nákladoch.

Zo systémového hľadiska výrobu možno charakterizovať troma subsystémami:

- *zdroje alebo výrobné faktory (činitele)* – pracovníci, materiál, energia, stroje, zariadenia, výrobné plochy, pracovné prostredie a dlhodobý hmotný majetok,

➤ *výrobný proces*, charakterizovaný premenou vstupných prvkov na výrobok alebo službu,

➤ *výrobky aj s ich úžitkovou hodnotou*, ako výsledok danej premeny.

Najdôležitejším činiteľom výroby je človek – výrobca, pričom daní výrobcovia nevystupujú vo výrobnom procese ako izolovaní jednotlivci, ale ako členovia určitých spoločenských skupín, resp. výrobných a spotrebných kolektívov.

Podnikateľské jednotky, v ktorých sa uskutočňuje výroba, sú charakterizované vlastnosťami:

➤ sú relatívne uzavretým systémom v danom spoločenskom prostredí,

➤ hlavnou funkciou je výroba,

➤ sú účelne organizovanou sústavou výrobných prvkov (pracovníkov, prostriedkov dlhodobého hmotného majetku a vstupných prvkov) nevyhnutných pre plnenie výrobnej funkcie.

Podľa **BOREKOVEJ, B. (2006)** za jednu z najkomplikovanejších vertikál je považovaná vertikála výroby potravín – potravinová vertikála. Súvisí to so špecifikami poľnohospodárskej výroby, ako aj s charakterom, najmä kvalitou produktov. Ide najmä o tieto zvláštnosti:

➤ závislosť výroby na pôde, ktorá má plošný charakter, čím sa stráca prednosť vyplývajúca z koncentrácie výroby na jednom mieste. Prakticky sa táto zvláštnosť výroby prejavuje zvýšenými dopravnými a inými nákladmi,

➤ nepresnosť pôdy bráni efektívnemu využitiu tohto zdroja v iných regiónoch napr. intenzívnemu využitiu kvalitnej pôdy v severnejších oblastiach Slovenska bránia prírodné podmienky, napr. klimatické,

➤ rozdielna kvalita pôdy a ostatných prírodných podmienok vytvára diferencovanú konkurencieschopnosť výrobcov, pričom ide o podmienku fixnú, výrobca ju v podstate nemôže ovplyvniť,

➤ výrobný proces má biologický charakter, prebieha v cykloch, ktoré sú viac-menej konštantné, preto sa poľnohospodárski výrobcovia ťažšie prispôbujú trhu, častejšie môže vznikáť nesúlad medzi dopytom a ponukou, tým následne je väčšia možnosť kolísania cien a pre výrobcov aj väčšia neistota v realizácii a vo výške hospodárskeho výsledku,

➤ výrobné cykly majú spravidla dlhodobý charakter, nedajú sa prerušovať, čím klesá pružnosť reakcie výrobcov na stav trhu. Dlhodobosť cyklov sa

tiež premieta do vysokej a dlhodobej viazanosti kapitálu a možno konštatovať, že s dĺžkou výrobného cyklu klesá výnosnosť kapitálu,

- výroba je sezónna, čo okrem kolísania cien spôsobuje aj nerovnomernosť v požiadavkách na kapitál a pracovné sily,
- vplyv prírodných podmienok sa premieta nielen do množstva, kvality produktov - najmä rastlinných, ale ovplyvňuje následne cenu, náklady na výrobu a pod.

Podľa **ZOBORSKÉHO, M. (2001)** špecifický charakter poľnohospodárskych surovín a možnosť ich rýchleho znehodnotenia si vynucuje plynulosť reprodukčného procesu vo výrobe potravín. Väzby medzi jednotlivými odvetviami, ktoré zaisťujú výživu našich občanov, by mali byť čo najtesnejšie.

Agropotravinársky komplex z hľadiska sociálno-ekonomickej politiky predstavuje dnes veľmi citlivý sektor ekonomiky Slovenska. Na zabezpečovaní potrebných potravín sa podieľajú viaceré národohospodárske články. Predovšetkým ide o tie, ktoré sú bezprostrednou súčasťou poľnohospodársko-potravinárskych komodít.

Formy vertikál v agropotravinárskom komplexe nie sú doteraz jednoznačne vymedzené. V ekonomickej literatúre sa pre vyjadrenie vertikály vo výrobe potravín najčastejšie stretávame s pojmami:

- reprodukčná vertikála,
- výrobná (výrobná) vertikála,
- potravinová vertikála,
- marketingová vertikála,
- agrovertikála a ďalšie.

Autor ďalej definuje vertikály poľnohospodársko-potravinárskych komodít ako cestu produktu od jeho vývoja, výskumu, biologického a technického riešenia, cez hromadnú poľnohospodársku výrobu, jeho spracovanie na finálny výrobok vrátane predaja spotrebiteľom. Ide o technologickú formu spojenia.

Účelom vytvárania vertikál je racionálne prepojenie najrôznejších organizačných foriem hospodárskych subjektov v horizontálnom smere (prvovýrobcov poľnohospodárov) i vertikálnom (prvovýrobca a obchod), vo vnútri odvetvia medzi odvetvím a jeho dodávateľom, odberateľom, obchodom vrátane zahraničného s cieľom plynulého priechodu produktu celou cestou pri kvalitnom uspokojení dopytu. Rozsah tohto dopytu je funkciou príjmu obyvateľstva a jeho rozdelení na časti, z ktorých jedna tvorí výdaje na potraviny.

Ekonomická sila vertikály spočíva v profesionálnom rozvíjaní technologických väzieb, prekonávaní izolovanosti jej jednotlivých prvkov, sústreďovaní vedomostí, síl a prostriedkov v záujme zhodného ekonomického cieľa, ktorým je výroba kvalitných, konkurencie schopných potravín.

Vertikály začínajú spravidla v predvýrobných fázach, pokračujú v prvovýrobe, ďalej nasleduje spracovateľ (potravinársky priemysel), potom obchodné organizácie a nakoniec spotrebiteľ. Pri niektorých produktoch tento reťazec rozširuje nákupná alebo sprostredkovateľská firma. Základným prvkom vertikál je poľnohospodársky podnik, ktorý produkuje pre trh. Východiskový bod vertikály konečných trhov tvorí konzument. Preto je veľmi dôležité poznať, o aké produkty má spotrebiteľ záujem, aké sú jeho požiadavky na štruktúru, kvalitu a trvanlivosť hotových potravín. Predajca je vo svojej podstate podnikom služieb v rámci distribučného procesu.

Vertikála sa člení na:

- poľnohospodársky výrobný cyklus s fázami predvýrobnou, hromadnou poľnohospodárskou výrobou a odbytom surovín,
- cyklus finalizácie výrobkov s fázami skladovania suroviny, spracovania na finálny výrobok, skladovania, odbytu a spotreby finálneho výrobku.

Každá fáza sa člení na články. Článok je ucelená časť výrobného procesu založená na jednej technológii. Články sa ďalej rozdeľujú na prvky. Prvkami sú jednotlivé subjekty zúčastnené v reprodukčnom procese výroby potravín v rámci vertikály.

Cieľom hodnotenia vertikál je posúdenie ekonomickej výhodnosti vybranej komodity pre jednotlivých účastníkov. Postupy hodnotenia možno rámcovo rozdeliť do jednotlivých etáp:

1. vymedzenie postavenia komodít v ekonomike krajiny a vo vzťahu k zahraničnému obchodu,
2. výroba komodity v poľnohospodárskej prvovýrobe zahŕňa:
  - analýzu produkčného potenciálu komodity,
  - nákladovú analýzu komodity ako suroviny,
  - speňažovanie a odbyt komodity (ekonomické efekty),
3. spracovanie komodity:
  - väzby spracovateľa na prvovýrobcu a požiadavky na kvalitu,
  - spôsob spracovania suroviny na finálne výrobky,
  - nákladová analýza spracovateľa,
  - ekonomické efekty pre spracovateľa,

4. obchod:
  - distribúcia od spracovateľa k spotrebiteľovi,
  - predaj spotrebiteľovi,
  - spotrebiteľská cena a jej vplyv na celú vertikálu,
5. konkurencieschopnosť komodity:
  - na domácom trhu,
  - na zahraničnom trhu
  - vplyv nástrojov agrárnej politiky.

Podľa **SAMUELSONA, P. A.** a **NORDHAUSA, W. D. (1992)** je medzinárodný obchod veľmi dôležitý z jedného veľmi podstatného dôvodu – rozširuje spotrebné možnosti krajiny. Obchod umožňuje krajine spotrebovať viac všetkých statkov, než by bolo možné, keby hranice krajiny boli zatvorené pred výrobkami z iných krajín. Autori ďalej uvádzajú, že krajiny považujú za prospešné zúčastňovať sa na medzinárodnom obchode z viacerých príčin: kvôli rôznosti výrobných podmienok jednotlivých oblastí, kvôli klesajúcim výrobným nákladom a kvôli rozdielom v záľubách.

MICHNÍK, L. a kol. (1998) charakterizujú zahraničný obchod ako: „obchodnú výmenu tovaru a služieb s cieľom zapojenia krajiny do medzinárodnej deľby práce“. Samotný obchod definujú ako: „spôsob zabezpečenia obehu tovaru, teda jeho cesty od výrobcu k spotrebiteľovi. Zabezpečuje prechod tovaru zo sféry materiálnej do sféry obehu a spotreby. Obchod vzniká už pri vyššom stupni spoločenskej deľby práce a spätne na deľbu práce pôsobí. Ak sa obchod uskutočňuje medzi dvoma krajinami, teda tovar prechádza cez hranice týchto štátov, možno hovoriť o zahraničnom obchode. Ak sa realizuje vzájomne medzi mnohými krajinami, ide o medzinárodný obchod“.

Dodávajú, že zahraničný obchod každej krajiny je síce samostatnou, ale neoddeliteľnou súčasťou medzinárodno-ekonomických vzťahov. Krajiny sa ho zúčastňujú kvôli nižším výrobným nákladom, rôznosti výrobných podmienok jednotlivých oblastí a kvôli rozdielom v preferenciách.

Zahraničný obchod ako súčasť výmeny prekračujúcej národné hranice, je súčasťou národného reprodukčného procesu, pričom má rovnováhu ako aj jej štruktúru a sortimentnú skladbu. Zahraničný obchod svojimi funkciami môže zabezpečiť stabilitu v prípade, ak ju narušajú vnútorné faktory (napr. inflácia).

Príčiny zapojenia krajiny do medzinárodného obchodu popisuje **SALVATORE, D. (1983)**. Všeobecne obchodníci pri svojich rozhodnutiach vychádzajú z aktuálnych trhových pomerov. Tovary a služby kupujú tam, kde ich môžu získať lacnejšie a predávajú ich kupujúcim, ktorí ponúknu najvyššiu cenu. Toto správanie je možné pozorovať na celom svete a v minulosti ho ekonómovia využívali pri vysvetľovaní pojmu medzinárodný obchod. Podľa tohto princípu krajina vyváža všetko, čo môže vyprodukovať lacnejšie ako iné krajiny a naopak dováža tie tovary, ktoré iné krajiny dokážu vyrobiť oveľa lacnejšie.

Autor ďalej kategorizuje motívy pre uskutočňovanie medzinárodného obchodu a jeho rast do dvoch skupín: tie, ktoré plynú z medzinárodnej výmeny tovarov a tie, ktoré vznikajú zo špecializácie vo výrobe. Medzinárodná výmena tovarov umožňuje dovoz tovarov, ktoré sa v domácej ekonomike vôbec nevyrábajú alebo ich výroba by bola oveľa nákladnejšia ako je cena dovážaných tovarov. Medzinárodná výmena tak zlacňuje úroveň spotrebiteľských cien. Špecializácia presúva výrobné zdroje z menej efektívnych odvetví a prináša nárast exportu odvetvia, ktoré dosahuje v medzinárodnom obchode komparatívnu výhodu. Výhoda spôsobí rast exportu, ktorý si vyžaduje nové investície a pracovné miesta.

Zahraničný obchod plní podľa **LIPKOVEJ, E. (2000)** v ekonomike štátu dve základné funkcie:

- transformačná funkcia spočívajúca v prispôsobení (transformácií) vecnej štruktúry úhrnného spoločenského produktu pred jeho použitím. Hmotná stránka domácej (spoločenskej) produkcie je zameraná na uspokojovanie domácich i zahraničných spotrebiteľov,
- rastová funkcia vyjadrujúca vplyv zahraničného obchodu na efektívne využívanie domácich ekonomických zdrojov (pracovných síl a pracovných prostriedkov). Úsporou spoločenskej práce je možné dosahovať väčší objem národného dôchodku.

HAMBÁLKOVÁ, M. (1996) dopĺňa k uvedeným funkciám ďalšie dve:

- parametrická funkcia tkvie v tom, že zahraničný obchod je súčasne procesom, v ktorom vidíme úroveň našej výroby v konfrontácii s existujúcimi parametrami na svetových trhoch,
- funkcia zabezpečenia proporcionality hovorí o tom, že zabezpečovanie proporcionality je vlastne cieľom predchádzajúcich funkcií. Podieľa sa na nej dovoz a vývoz

Internacionalizácia hospodárskeho života akceleruje pod vplyvom vedecko-technického pokroku, v medzinárodných tokoch tovarov, služieb a pracovných síl, ako tvrdí **PODOLÁK, A. (1996)**. Výmenu tovaru medzi krajinami a integračnými teritóriami považujeme za základný atribút prepojovania ekonomík svetového hospodárstva.

Medzinárodný obchod je výsledkom dlhodobého vývoja ekonomického konania s jeho orientáciou na problematiku:

1. obchodných subjektov,
2. medzinárodnej výmennej obchodnej informatiky a dokumentácie,
3. teritoriálnej a komoditnej obchodnej štruktúre v svetovej ekonomike,
4. smerných relácií a komoditnej ekonomickej efektívnosti svetového trhu.

Obchodné atribúty obsahuje i zahraničný obchod, ale jeho transformačné, rastové a špecifické funkcie pôsobia hlavne na efektívnosť domácej národnej ekonomiky.

Zahraničnoobchodnú aktivitu príslušného štátu vyjadruje podľa **HORSKEJ, E. (2001)** hmotný obrat zahraničného obchodu, ktorý predstavuje úhrn zásielok tovaru, ktoré za určitý časový úsek prekročili colné hranice. Je súhrnom dovozu a vývozu. Na základe hodnotových údajov o dovoze a vývoze vypočítame aj ďalšie základné ukazovatele zahraničného obchodu krajiny:

- obchodná bilancia ako rozdiel hodnoty vývozu a dovozu,
- veľkosť hodnoty dovozu, vývozu a obratu zahraničného obchodu na jedného obyvateľa,
- podiel dovozu, vývozu a obratu zahraničného obchodu na zahraničnom obchode určitej oblasti, sústavy alebo na svetovom obchode,
- tovarová štruktúra dovozu a vývozu,
- teritoriálna štruktúra dovozu a vývozu,
- komerčná politika a jej vplyv na zahranično-obchodnú činnosť štátu.

Svetový obchod ako celok podľa **HUTNÍKA, F. (1999)** je špecifický fenomén, ktorý je aj významným katalyzátorom celej ekonomiky Slovenska a nášho agropotravinárstva osobitne. Silnejúci vplyv tohto medzinárodného faktora, ktorý nemilosrdne odhaľuje naše výrobné a obchodné slabosti nás núti, aby sme prehodnotili doterajšiu agropotravinársku politiku. Autor tvrdí, že agropotravinárstvo Slovenska sa nedostatočne rýchlo prispôbuje svetovému trhu. Svedectvom toho je nepretržitý rast záporného salda zahraničného obchodu a agropotravinárskymi komoditami.

HAMBÁLKOVÁ, M. (1997) konštatuje, že objem a štruktúra zahraničného obchodu s agropotravinami je determinovaná z hľadiska teritoriálneho i komoditného predovšetkým:

- úrovňou ekonomickej vyspelosti krajín vstupujúcich na svetový trh,
- pôdno-klimatickými podmienkami,
- meniacim sa dopytom v dôsledku nerovnomerného zvyšovania svetovej produkcie,
- výživovými tradíciami a trendmi,
- ochranárskymi a inými regulačnými opatreniami.

Svetový obchod zahŕňa tovarové toky medzi krajinami sveta a má svoju komoditnú a teritoriálnu štruktúru. V závislosti od času sa mení a jeho dynamika je závislá od technického pokroku, globálnej produktivity práce, urýchľujúcich alebo spomaľujúcich vplyvov ľudskej civilizácie, ako sú hospodárske krízy, vojny a ďalšie faktory.

CHRZANOVÁ, S. (1999) hovorí, že objem a štruktúra zahraničného agroobchodu je determinovaná teritoriálnou a komoditnou úrovňou, ekonomickou vyspelosťou zúčastnených krajín na svetovom trhu, výživovými tradíciami a ochranárskymi i inými regulačnými opatreniami.

PODOLÁK, A. (1997) sa zaoberal hodnotením efektívnosti agroobchodu. Sledovanie národohospodárskej efektívnosti zahraničného obchodu je významným nástrojom nielen pri riešení zahranično-obchodnej politiky, ale i celkovej hospodárskej politiky. Prepočet národohospodárskej efektívnosti zahraničného obchodu je východiskom pre posúdenie výsledného efektu pre národné hospodárstvo.

1.3 Medzinárodný obchod a životné prostredie

Podľa **SERENČEŠA, R. (2007)** sa globalizácia výrazne prejavuje v obchode a to nielen tým, že prenáša obchodné zvyklosti a návyky z krajiny do krajiny, ale najmä tým, že znížila transakčné náklady medzinárodného obchodu, či už priamo umožnením špecializácie jednotlivých krajín v rôznych oblastiach alebo nepriamo, umožnením geografického rozdelenia výrobných procesov medzi špecializované výrobné jednotky po celom svete. Skutočným výsledkom je 14-násobné zvýšenie obchodu od roku 1950. V rovnakom čase sa priemyselné odvetvia stali flexibilnejšími, čo bolo odrazom ešte rýchlejšieho rastu priamych zahraničných investícií.

Rast svetovej ekonomiky bol sprevádzaný postupným zhoršovaním životného prostredia zahŕňajúc straty v biodiverzite, globálne otepľovanie, znečistenie vzduchu, poškodzovanie ozónovej vrstvy, atď. Samozrejme, časť vysvetlenia je vyložene v počte ľudí. Je zrejmé, že 6 mld. ľudí vyvíja na prírodné zdroje a ekologický systém väčší tlak ako 2,5 mld. a tento tlak bude pokračovať ako bude populácia stúpať smerom k 10 mld. ľudí, ktoré by tu mali žiť už v tomto storočí.

Asi 95 % všetkých pôrodov bude v rozvojových krajinách, ktoré majú najmenšie zdroje na zapltenie nových a čistejších výrobných technológií a vybavenia znižujúce znečistenie.

Navyše nie je žiadny náznak, že by sa spotreba na obyvateľa spomaľovala. Naopak globalizácia viedla k zrýchleniu ekonomického rastu a priemerná spotreba na obyvateľa sa zvyšuje zhruba o 2 % ročne. Pri zachovaní tohto tempa rastu sa HDP na obyvateľa do roku 2035 zdvojnásobí a v roku 2070 bude štyrikrát väčší. Ak zoberieme do úvahy tlak, ktorý sa vyvíja na životné prostredie, nie je ťažké uznať znepokojenie, že súčasné trendy nie sú udržateľné ak nebudú prijaté tvrdé opatrenia na obmedzenie spotreby prírodných zdrojov a emisií škodlivín.

Podľa autora sa environmentálna verejnosť obáva, že medzinárodný obchod zosilní účinky úbohých environmentálnych politík vo svete. Napr. rast dopytu na svetovom trhu môže zosilniť tendenciu k väčšiemu využívaniu agrochemikálií v poľnohospodárstve na dosiahnutie vyšších výnosov. Zároveň sa zvýši tlak na životné prostredie alebo vo všeobecnosti, ekonomický rast poháňaný obchodom môže urýchliť proces zhoršovania životného prostredia, pokiaľ nebudú nasadené primerané opatrenia na ochranu životného prostredia.

Mnohí síce vkladajú svoju vieru do technologického rozvoja, ktorý by počítal s pokračujúcim ekonomickým rastom v rovnakom čase ako zredukovaním znečistenia a zavádzaním prírodných zdrojov prostredníctvom používania efektívnejšieho, znečistenie znižujúceho vybavenia, menšej náročnosti výroby a recyklovanie miesto likvidácie.

Avšak, tento optimistickjší názor nebude realizovaný, kým nebudú stanovené adekvátne stimuly. Ekonomické stimuly, ktoré ovplyvňujú správanie výrobcov a spotrebiteľov musia byť v súlade s cieľmi trvalo udržateľného rozvoja, definovanými Svetovou komisiou pre životné prostredie a rozvoj (1987), tiež známou ako Brundtlandská komisia, ako „rozvoj, ktorý napĺňa potreby dneška bez ohrozenia schopnosti budúcich generácií uspokojovať ich vlastné potreby“.

1.4 Výkonnosť obchodu a agroobchodu

Podľa **SERENČEŠA, R. (2007)** rast ekonomiky SR počas prvých troch štvrtrokov roku 2006 dosiahol 7,8 %. Ťahaný bol hlavne predzásobením firiem. Vysoký hospodársky rast však neprináša riziká pre ďalší stabilný vývoj ekonomiky, prognóza spotrebiteľskej inflácie je pozitívna.

V súčasnosti sa potvrdzuje ďalší silný rast produkcie slovenského hospodárstva. Obrat zahraničného obchodu agrokomplexu v rokoch 2002-2005 rástol, s výnimkou roka 2003, kedy pokles obratu agroobchodu spôsobil znížený dovoz aj napriek rovnakému nárastu vývozu. Záporné saldo agropotravinárskeho obchodu sa tým výrazne znížilo o 19 % (3,48 mld. Sk). Tieto výsledky boli ovplyvnené poklesom domáceho dopytu, poklesom konečnej spotreby a rastom zahraničného dopytu. Významné zníženie agrodovozu najviac ovplyvnil pokles dovozu krmív, bravčového mäsa, ovocných štiav a banánov. Na druhej strane priaznivo ovplyvnil medziročné zníženie zápornej bilancie agroobchodu nárast vývozu sladu, kukurice, cigariet, jačmeňa, zahusteného mlieka a smotany, syrov, tvarohu a slnečnicového oleja.

Na rozdiel od tendencie poklesu podielu agrokomplexu na zápornom salde celkového zahraničného obchodu SR v predchádzajúcom období na 4,77 % sa v roku 2003 situácia zmenila s medziročným rastom podielu na viac ako 3-násobok roku 2002, pri medziročnom znížení podielu na vývoze aj dovoze, a tým sa pozícia agrosektoru v rámci zahraničného obchodu SR výrazne zhoršila.

Autor ďalej uvádza, že vstupom SR do Európskej únie v roku 2004 sa okrem iného zmenila aj teritoriálna štruktúra agropotravinárskeho zahraničného obchodu a jeho orientácia je zameraná hlavne na členské krajiny EÚ. V sledovanom roku vzrástol objem obratu agroobchodu medziročne o 23 %, avšak na percentuálnom zastúpení na celkovom obrate sa uvedený nárast v takej významnej miere neodzrkadlil. Uvedený nárast obratu ovplyvnil zvýšený vývoz pri súbežnom náraste hodnoty dovozu.

Záporné saldo agropotravinárskeho obchodu sa v dôsledku vyššej dynamiky rastu vývozu v porovnaní so zvýšením dovozu medziročne výrazne znížil o 40 %, a tým sa pozícia agrosektoru v rámci celkového zahraničného obchodu SR zlepšila. Tento vývoj ukazovateľov ovplyvnil pokračujúci vyšší zahraničný dopyt a rast domáceho dopytu a konečnej spotreby domácností. Na celkovú bilanciu zahraničného obchodu vplývali podstatné zmeny cien a kurzu slovenskej koruny. Priaznivý vplyv na agrobilanciu mal výrazný medziročný nárast vývozu čokolády, repného cukru, nezahusteného mlieka a smotany, bravčového mäsa, ostatných potravinových prípravkov, hydinového mäsa, repky olejnej a orechov.

Agrokomplex SR dosiahol v roku 2005 obrat zahraničného agroobchodu vo výške 108 856 mil. Sk, čo predstavuje medziročný nárast o 34,02 % a viac ako 5,28 % podiel na celkovom obrate zahraničného obchodu. Výrazný nárast obratu spôsobil takmer rovnakou mierou zvýšený agrodovoz aj agrovývoz. Výsledky zahraničného agroobchodu ovplyvnil pretrvávajúci rast konečnej spotreby domácností, ktorá súvisí s rastom reálnej mzdy, spomalenie rastu spotrebiteľských cien a nízke ceny niektorých potravín hlavne v nadnárodných obchodných reťazcoch. Významný vplyv na saldo agroobchodu majú vyššie dovozné ceny niektorých komodít v porovnaní s vývoznými cenami.

Podiel vývozu agropotravinárskych produktov na celkovom vývoze mal v rokoch 2002-2005 stúpajúcu tendenciu (3,70 % v roku 2002 a 4,40 % v roku 2005), s výnimkou roka 2003, kedy poklesol na 3,16 %. V roku 2002 sa dynamika rastu agrovývozu spomalila a zo SR sa vyviezli agrokodity v objeme 24 153 mil. Sk, pričom pokles vývozu sa zaznamenal hlavne pri zahustenom mlieku a smotany, zmrzliny, repkových semenách, prípravkoch na výživu zvierat a hydínovom mäse. V roku 2003 sa zaznamenalo mierne zvýšenie vývozu na 25 424 mil. Sk. Výraznejší nárast vývozu (o 35,4 %) dosiahol agrokomplex v roku 2004 v hodnote 32 – 449 mil. Sk. Najvyššiu hodnotu agrovývozu (43 710 mil. Sk) sme zaznamenali v roku 2005, čo je v porovnaní s predchádzajúcim obdobím o 34,7 % viac.

Podiel agroproduktov na celkovom dovoze má v prvých rokoch klesajúcu tendenciu, t. j. klesal z 5,70 % na 4,89 %, avšak v roku 2004 sa zaznamenal nárast agrodovozu o 24,0 %, ale v porovnaní s celkovým dovozom sa podiel dovozu agroobchodu nezvýšil ani o celý percentuálny bod. Výrazný medziročný nárast hodnoty agrodovozu ovplyvnil najmä zvýšený dovoz mäsa a drobov, hlavne bravčového a hydínového mäsa, ktorý bol spôsobený nižšou cenovou konkurencieschopnosťou. Na výraznom zvýšení dovozu agrokodit mal podiel aj nárast dovozu prípravkov používaných na výživu zvierat, čokolády a banánov.

Takmer 30 %-ný nárast agrodovozu sa zaznamenal v roku 2005, v hodnotovom vyjadrení ide o medziročný nárast o 15 027 mil. Sk. V problematike dovozu agropotravinárskych produktov prioritizujeme značný podiel dovozu nahraditeľných komodít s rastúcim trendom. Na agrodovoze mali najväčší podiel čokoláda, syry a tvaroh, mlieko, mliečne výrobky, vajcia a slad. Podstatne vyššia hodnota dovozu agropotravinárskych komodít ako agroexportu bola zaznamenávaná v celom sledovanom období. Dôkazom je každoročné záporné saldo bilancie zahraničného agropotravinárskeho obchodu. Najvyššie saldo zahraničného obchodu (-95 957 mil. Sk) sa zaznamenalo v roku 2002 s 19,26 % podielom agrosektoru.

Historicky najvyšší podiel na zápornom salde zahraničného obchodu sa eviduje v roku 2003, kedy jeho hodnota vyskočila na takmer 64 %. Tento nepriaznivý výsledok bol spôsobený hlavne zvýšeným dovozom agrokomodít pri takmer nezmenenom vývoze.

V roku 2004 sa podiel agrosektoru na celkovom zahraničnom obchode znížil na 31,69 %, avšak naďalej výrazne prevyšujúci agrodovoz nad agrovývozom udržal zápornú hodnotu salda agroobchodu. Ďalšie nepriaznivé prehlbenie salda o 36,52 % v roku 2005 ovplyvnil zvýšený dovoz agrokomodít o takmer 30 % aj napriek tomu, že agrovývoz vzrástol o 9 293 mil. Sk, čo predstavuje nárast o 27 %.

Podľa **SERENČEŠA, R. (2007)** slovenská ekonomika patrí v európskom a svetovom meradle medzi malé ekonomiky. V rámci svetového aj európskeho obchodu nemá zahraničný agroobchod SR významné postavenie. Zapojenosť SR do medzinárodného obchodu je preto veľmi dôležitá.

Podľa hodnoty ukazovateľa funkčnej otvorenosti je SR považovaná za veľmi otvorenú ekonomiku. Podiel obratu zahraničného obchodu na HDP SR má v sledovanom období (2002-2005) stúpajúcu tendenciu, čo ovplyvnil nielen každoročný rast vývozu, ale hlavne zvýšený dovoz agropotravinárskych komodít. Rast funkčnej otvorenosti (zo 150,25% v roku 2002 na 150,75%) je spôsobený rastom exportnej výkonnosti.

V roku 2004 však nárast funkčnej otvorenosti na 175,56 % ovplyvnila najmä zvýšená miera dovozných náročností o 4,09 %. V roku 2005 obrat agroobchodu viac ako dvojnásobne prevyšoval vytvorený HDP v pôdohospodárskom rezorte a v porovnaní s predchádzajúcim obdobím vzrástol takmer o 25 %.

Pozitívne možno hodnotiť rastúci priebeh ukazovateľa exportnej výkonnosti agropotravinárskeho odvetvia z 54,34 % v roku 2002 na 87,9 % v roku 2005. Medziročný nárast ukazovateľa v roku 2005 o takmer 23 % ovplyvnil rast vývozu agrokomodít zo SR.

Ukazovateľ dovozných náročností v sledovanom období dosahuje menej priaznivé hodnoty. Mierny pokles dovozných náročností na 92,54 % sa zaznamenal v roku 2003, čo je v porovnaní s rokom 2002 o 3,37 % menej. V nasledujúcich rokoch dovoz agroproduktov do SR prevyšil vytvorený HDP v agrozozorte (v roku 2004 o 4,09 % a v roku 2005 o 31 %). Najvyššiu hodnotu dosiahol ukazovateľ deficitnosti agroobchodu v roku 2005 (43,11 %), naopak najnižšiu v roku 2004 (32,61 %). Vysoká hodnota ukazovateľa funkčnej otvorenosti predstavuje zdroj devízových príjmov zo zahraničného obchodu a súčasne predpoklad dynamického rozvoja ekonomiky SR.

1.5 Konkurencieschopnosť

Podľa **PODOLÁKA, A. (2007)** problematika konkurencieschopnosti krajín na svetových trhoch tvorí dnes základ najnovšej teórie medzinárodného obchodu a ekonomického rastu pričom reálnejšie zdôrazňuje inovačné zdroje obchodovania a hospodárskeho vývoja. Súčasná teória medzinárodného obchodu sa zameriava na analýzu faktorov, ktoré v rozhodujúcej miere ovplyvňujú ekonomickú úroveň a blahobyt rozvinutých a rozvojových krajín. Nová teória medzinárodného obchodu je založená na existencii rozšíreného transformovaného modelu, definujúc miesto a faktory vplyvu vonkajšieho prostredia na medzinárodný obchod

S novou teóriou medzinárodného obchodu sa objavuje aj nový pohľad na klasickú komparatívnu výhodu. Ako alternatívny pojem sa objavuje konkurenčná výhoda, ktorej odlišenie od komparatívnej výhody má isté logické dôvody. Ak sa komparatívna výhoda vzťahuje na kvantitatívne chápanie výrobných faktorov a tovarov, tak konkurenčná výhoda sa zakladá predovšetkým na kvalite týchto faktorov a tovarov. Navyše, ak sa komparatívna výhoda opiera o nákladové a cenové relácie a o predpoklad relatívne vysokej cenovej elasticity zahraničného dopytu, konkurenčná výhoda má zdroj predovšetkým v rozdielnych technológiách a v domácom sklone k spotrebe. Ak komparatívna výhoda generuje prevažne interodvetvový obchod, tak konkurenčná výhoda je základom intraodvetvového obchodu.

Súčasná koncepcie medzinárodného obchodu sú potom istým kompromisom medzi jednotlivými teóriami a svoje uplatnenie nachádzajú vždy v závislosti od aktuálneho stavu ekonomiky i celého svetového finančného a obchodného prostredia.

Konkurencieschopnosť možno všeobecne definovať ako:

- schopnosť ekonomiky dostatočne vyvážať tovary a služby s cieľom zabezpečiť vonkajšiu ekonomickú vyváženosť, ale súčasne zabezpečovať kontinuálny rast dôchodku na obyvateľa pri dostatočnej úrovni využívania národných faktorov a ďalších sociálnych a environmentálnych cieľov. Je to teda schopnosť krajiny (alebo firmy) vytvárať relatívne viac bohatstva, ako konkurenti na svetových trhoch,
- schopnosť krajiny udržiavať istú úroveň produkcie a predaja výrobkov na svetovom trhu a súčasne tak dosahovať návratnosť výrobných faktorov, ktoré sa porovnávajú s možnými prínosmi dosiahnuteľnými pri využívaní výrobných faktorov na alternatívne činnosti,

- flexibilitu krajiny adaptovať na štrukturálne zmeny, schopnosť pohotovo reagovať na požiadavky svetového trhu a spotrebiteľov, pričom občania danej ekonomiky získavajú dlhodobu rastúci životný štandard,
- schopnosť krajiny kombinovať komparatívne výhody s existujúcimi trhovými bariérami a nedokonalosťami.

Mieru účasti krajiny vo svetovom hospodárskom priestore a s tým spojenú úroveň konkurencieschopnosti možno sledovať indikátormi dynamiky zahraničného obchodu napríklad: tvorbou HDP na obyvateľa, podielom obchodného salda k HDP, stavom čistého exportu (export znížený o import), elasticitou vývozu (pomer priemerného ročného tempa rastu objemu vývozu k priemernému ročnému tempu rastu HDP), elasticitou dovozu (pomer priemerného ročného tempa rastu objemu dovozu k priemernému ročnému tempu rastu HDP), mierou otvorenosti ekonomiky (obratom zahraničného obchodu danej krajiny k jej HDP), hraničným sklonom dovozu (Marginal propensity to import – MPm), predstavuje rast hodnoty dovozu, ktorý vyplýva z každého prírastku hodnoty národného dôchodku, dovozným multiplikátorom udávajúcim prírastok dovozu – ukazovateľ trhového podielu a konkurencieschopnosti domácich výrobcov, ich ekonomiku na domácom trhu a jej komparovanie so zahraničím, vývozným multiplikátorom udávajúcim zvýšenie výroby (vo vzťahu zvýšenia exportu), ktorý je ukazovateľom schopnosti ekonomiky (firmy) reagovať na zvýšený zahraničný dopyt, pokrytie dovozu vývozom (Trade coverage ratio).

Podľa **GREGU, I. (1999)** pojem konkurencieschopnosť poľnohospodárstva odráža vývoj a stav, resp. úroveň poľnohospodárstva krajiny z hľadiska uplatnenia jeho produkcie na národných i medzinárodných trhoch a cenovo nákladové pomery, za ktoré sa táto produkcia realizuje. Aj pri posudzovaní konkurencieschopnosti poľnohospodárskeho sektora bude k významným charakteristikám patriť dosahovaná úroveň finančných výsledkov podnikov tohto odvetvia. Zároveň však, najmä pri analýze orientovanej na medzisektorové či medzinárodné porovnanie, bude mať značný význam analýza pôsobenia okruhu činiteľov, ktoré formujú sektorovú a národnú špecifickosť, resp. odlišnosť podmienok, za ktoré agrárny sektor dosahuje určité výsledky. K rozdielnej úrovni konkurencieschopnosti národných poľnohospodárskych sektorov nesporne prispievajú opatrenia hospodárskej politiky, ktorá významne formuje trhové prostredie všeobecne aj špecificky v jednotlivých sektoroch ekonomiky.

2 CIEĽ PRÁCE

Cieľom diplomovej práce „Svetový trh potravín – produkcia, spotreba a obchod“ je analýza stavu svetového poľnohospodárstva od druhej svetovej vojny cez roky sedemdesiate, osemdesiate a deväťdesiate. Zameriavame sa na identifikáciu kľúčových faktorov, ktoré ovplyvnili vývoj tohto sektora celosvetovo. V záujme dodržania cieľa sme vlastnú prácu rozdelili na šesť podkapitol.

Prvá kapitola analyzuje stav svetového poľnohospodárstva v povojnovom období z celosvetového hľadiska.

V druhej kapitole sa zameriavame na svetové poľnohospodárstvo konkrétne v rozvojových krajinách, a to: v Ázii, Latinskej Amerike, Afrike a na Blízkom východe.

Tretia kapitola je najrozsiahlejšia. Podrobnejšie tu hodnotíme situáciu v sedemdesiatych rokoch. Zameriavame sa na svetovú potravinovú krízu, devalváciu amerického dolára, poľnohospodársky obchod a svetové konferencie ohľadom potravín, poľnohospodárskych reformách a vidieckom rozvoji a o životnom prostredí človeka.

Štvrtá kapitola analyzuje stav svetového poľnohospodárstva v osemdesiatych rokoch, kde kladieme dôraz na hospodársku krízu, potravinovú bezpečnosť, obchodné rokovania, ako aj na ochranu životného prostredia, obhospodarovania prírodných zdrojov a udržateľný rozvoj.

V piatej kapitole analyzujeme situáciu poľnohospodárstva v deväťdesiatych rokoch, kedy najväčší záujem vzbudzovalo práve životné prostredie. Hodnotíme situáciu výživy obyvateľstva a potravinovej bezpečnosti a prikláňame pozornosť na zmeny v medzinárodnom obchode.

V záverečnej šiestej kapitole poukazujeme na možné budúce napredovanie populačného rastu v najchudobnejších krajinách a na spomaľovanie poľnohospodárskej produkcie. Venujeme pozornosť budúcemu využitiu vody, bioenergie a dopadu klimatických zmien na poľnohospodárstvo.

3 METODIKA PRÁCE

3.1 Charakteristika objektu skúmania

Základným objektom nášho skúmania je postavenie a vývoj svetového poľnohospodárstva od konca druhej svetovej vojny, cez roky sedemdesiate, osemdesiate a deväťdesiate.

3.2 Pracovné postupy

Na vypracovanie diplomovej práce sme použili všetky dostupné údaje väčšinou z obdobia sedemdesiatych, osemdesiatych a deväťdesiatych rokov.

3.3 Spôsob získavania údajov a ich zdroje

Podkladový materiál tvorili nasledovné údaje a zdroje:

-The State of Food and Agricultural

-údaje čerpané z internetu- www.fao.org

3.4 Použité metódy vyhodnotenia a interpretácia výsledkov

Na základe uvedeného cieľu diplomovej práce sme určili aj metódy a metodológiu postupov a jej vypracovania, kde bude uplatnená. Použili sme teda nasledovné vedecké metódy skúmania:

1. Analyticko - syntetická metóda - kde sa pomocou analýzy umožňuje rozložiť sledovaný jav na dielčie časti, vystihnúť jeho hlavné články a činitele, ktoré ho ovplyvňujú. Účelom analýzy je teda dokonalé poznanie javu. Syntézou sa získané poznatky zhrňujú a sú podkladom najmä pre vypracovanie záveru a návrhu na využitie poznatkov.

2. Komparatívna metóda - nám pomáha zistiť, v akej miere sa v určitom čase a priestore zmenilo postavenie faktorov sledovaného javu ako aj javu samého.

4 VLASTNÁ PRÁCA

4.1 Stav svetového poľnohospodárstva v povojnovom období

Druhá svetová vojna mala za následok negatívny dopad na svetové poľnohospodárstvo. Na konci vojny dosahovala svetová poľnohospodárska produkcia na obyvateľa len 5 až 15% predvojnovovej úrovne.

Avšak dopady celosvetového konfliktu sa výrazne líšili medzi jednotlivými oblasťami sveta.

Poľnohospodárstvo utrpelo masívnu devastáciu v celej Európe, ZSSR, v oblastiach Ázie, Pacifiku a Severnej Afrike. Ostré pády poľnohospodárskej produkcie v daných oblastiach a neschopnosť financovania importu potravín mali za následok akútne potravinové nedostatky, ktoré pretrvávali aj po skončení vojnového stavu. Vzniknuté problémy boli spájané so sériami obrovských súch v ZSSR, Európe, Severnej Afrike a vo viacerých oblastiach Ďalekého východu počas rokov 1946 a 1947.

Akútne nedostatky sa prejavili taktiež v rybárskom priemysle, ktorý bol postihnutý stratou rybárskych lodí a ďalších zariadení. Štyri pätiny zo svetových rybárskych zásob boli skôr produkované v oblastiach postihnutých vojnou.

Krutý dopad vojny mal takisto za následok poškodenie lesa a lesníckeho priemyslu. Najzávažnejšie bola poškodená stredná a východná Európa, západná časť ZSSR a niektoré krajiny Ďalekého východu. Poklesol celkový záujem o lesné hospodárstvo.

Vojnový konflikt viedol k prerušeniu obchodu s uhlím, čo vyvolalo nadmernú ťažbu paliva v mnohých častiach sveta.

Kanada, Spojené štáty, Austrália a Argentína tak ako v prvej svetovej vojne tak i v druhej boli hlavnými dodávateľmi potravín do postihnutých oblastí.

Pre severné americké poľnohospodárstvo boli vojnové roky obdobím expanzie a blahobytu. Poľnohospodárska produkcia v tejto oblasti bola zvýšená o jednu tretinu v porovnaní s predvojnovou úrovňou a čisté exporty obilia vzrástli z 5 mil. ton v roku 1938 na ročný priemer okolo 17,5 mil. ton v rokoch 1946-1948.

Čistý ročný import obilnín v Európe sa zvýšil z pôvodných 9,5 mil. ton na 14 mil. ton v tom istom období.

Rozvojové krajiny Afrika a Ázia, ktoré disponovali nadbytkom obilia pred vojnovým konfliktom, utrpeli straty. Obzvlášť Ázia, kde bol zaregistrovaný pád z + 2,2 mil. ton na - 3,7 mil. ton obilia v rokoch 1934-1938 a taktiež aj v roku 1946.

4.2 Regióny rozvojových krajín

4.2.1 Ázia

Ázia tvorila asi polovicu svetovej populácie, ale zaberala len jednu pätinu zemského povrchu, kde ekonomika bola ešte stále značne závislá na poľnohospodárstve. Poľnohospodárska produktivita bola vo viacerých regiónoch veľmi nízka. Asi tri štvrtiny ekonomicky aktívneho obyvateľstva žilo v chudobe.

Produkcia obilnín na jeden hektár zeme bola v Indii odhadovaná priemerne na 20 %, čo bolo pod úrovňou rozvojových krajín ako celok a produkcia obilnín na pracovníka v Indii, Indonézii a Číne bola výrazne vyššia ako priemer rozvojových krajín.

Príjem kalórií na obyvateľa počas vojny poklesol na 2000 kcal/osoba/deň u všetkých troch hlavných producentov ryže ako: Burma (Myanmar), Siam (Thailand) a Indočina (Viet Nam, Lao People`s Democratic Republic, Kambodža).

4.2.2 Latinská Amerika

V Latinskej Amerike počas vojny i po nej pokračovala rapídna expanzia, ktorá bola zaznamenaná v 20-tych a 30-tych rokoch. Táto expanzia bola dosiahnutá cez rozvojové stratégie založené na priemyselnom vývoji a dovoznej substitúcii, ktorá spôsobila značný vzrast priemyselnej produkcie. V rokoch 1934-1938 a 1947 sa priemyselný output skoro zdvojnásobil, kým poľnohospodárska produkcia vzrástla iba o 20 %. Industrializácia prispela tiež k zveľadeniu mestských častí, kde bola orientovaná väčšina výrobných činností. Poľnohospodárstvo má stále dominantné postavenie v ekonomike, prispieva asi jednou pätinou k celkovému HDP, zamestnáva skoro polovicu pracovnej sily v roku 1950. Napriek politickej zaujatosti voči poľnohospodárstvu, zapríčinenou industrializačnou cestou tento sektor vykazoval vynikajúcu produkciu potravín, ktorá bola pokrytá hlavne expanzívnym dopytom. Tento región naďalej zostal čistým exportérom potravín, hoci viacero krajín sa stávalo čoraz viac závislými na dovoze potravín.

Vysoký stupeň zamestnanosti a rapídne zväčšovanie reálnych miezd vytvára silný dopyt po potravinách, špeciálne v mestách. Skutočné každoročné tempo populačného rastu bolo koncom roka 1940 na úrovni 2,7 %, čo bolo najvyššie dosiahnuté zo všetkých krajín sveta a HDP na obyvateľa bol 2-3 %.

Príjem potravín v porovnaní s predvojnovým obdobím sa zvýšil z 2 200 kcal/osoba/deň na 2 400 kcal/osoba/deň v roku 1947. Avšak nerovnomernosti v príjme

potravín boli odlišné od jednotlivých regiónov a dôchodkových skupín. Napr. v Argentíne denný príjem potravy sa pohyboval na hodnote 3 100 kcal/osoba/deň a v Peru na 1 900 kcal/osoba/deň.

4.2.3 Afrika

Vojnové roky boli hlavne rokmi ekonomického rozvoja vo väčšej časti Afriky. Bol zaznamenaný silný dopyt po poľnohospodárskych komoditách a nerastných surovinách. Mnoho regiónov bolo schopných zvyšovať ekonomickú aktivitu a poľnohospodársku produkciu. Zvýšená produkcia potravín dala odpoveď na zosilnený dopyt, ale na rozdiel od iných regiónov produkcia priemyselných plodín – najmä bavlny, agávy sisalovej a tabaku – rástli rýchlejšie ako produkcia potravinárskych plodín.

Priemerná úroveň miezd bola významne vyššia ako pred vojnou. Zvyšovanie miezd predovšetkým v mestách zosilnilo dopyt po potravinách, z ktorých veľa muselo byť importovaných.

Napriek uspokojivej produkcii potravín a stúpajúcemu kúpyschopnému dopytu, normy diét zostali nízke. V roku 1947 denný príjem kalórií na obyvateľa sa zvýšil z 1 500 na 2 000 kcal/osoba/deň v Severnej Afrike (najmä v Alžírsku a Maroku) a z 2 000 na 2 300 kcal/osoba/deň v ostatných krajinách.

4.2.4 Blízky východ

V tejto oblasti sveta bola zaznamenaná najrýchlejšia transformácia ekonomiky. Vojnové obdobie na Blízkom východe bolo spravidla obdobím expanzie pre poľnohospodárstvo. Vzrastala hlavne produkcia obilia, mäsa a iných živočíšnych produktov, ktoré predovšetkým nahradili trhové plodiny ako bavlna, za účelom uspokojenia dopytu po potravinách spojeneckých vojsk v regióne. Najdôležitejším dobytkom boli ovce, kozy, kone a ťavy. Len 4 % zo zemského povrchu bolo pod kultiváciou.

Priemerný denný príjem kalórií na prelome rokov 1947/1948 bol okolo 2 050 kcal/osoba/deň v Turecku a 2 390 kcal/osoba/deň v Egypte, ktorý sa v porovnaní s predvojnovým obdobím znížil z 2 500 kcal/osoba/deň.

4.3 Situácia v sedemdesiatych rokoch

Nestabilné prostredie sedemdesiatych rokov v skutočnosti zapríčinila devalvácia amerického dolára, ostrý vzrast cien ropy, v oblasti poľnohospodárstva veľké manko vo výrobe obilia, prudké stúpanie cien potravín a poľnohospodárskych vstupov.

Táto radikálna zmena v ekonomike priniesla veľké výnosy niektorým krajinám, hlavne exportérom ropy a vytvorila exportné trhové príležitosti, na druhej strane však pokazila vývojové vyhliadky niekoľkých menej rozvinutých krajín.

4.3.1 Svetová potravinová kríza

Zhoršenie svetového poľnohospodárstva v tomto období bolo zapríčinené poklesom svetovej produkcie potravín v roku 1972 a následne v roku 1974 z dôvodu nepriaznivých poveternostných podmienok v hlavných oblastiach výroby potravín.

Rok 1972 bol charakteristický poklesom svetovej produkcie obilia o 41 mil. ton, rovnako v rozvinutých, tak aj v rozvojových krajinách a o 30 mil. ton v roku 1974. Tieto poklesy skončili v prudkom vyčerpaní zásob obzvlášť v krajinách, tradične vyvážajúcich obilie. Svetové zásoby pšenice sa znížili z 50 mil. ton v roku 1971 na 27 mil. ton v roku 1973, čo predstavovalo najnižšiu úroveň za posledných 20 rokov. Znížila sa ponuka ryže, a to z dôvodu poklesu jej produkcie u hlavných konzumentov v krajinách Ázie.

Spotrebiteľské ceny potravinových položiek vzrástli vo všetkých regiónoch sveta, ktoré spôsobili ťažkosti pre chudobu a znížili úroveň výživy najmä u najviac zraniteľných populačných skupín. Najprudší nedostatok potravín bol v sub-Saharane Afrike, kde na jedného obyvateľa bola stagnujúca produkcia potravín počas prvej polovice sedemdesiatych rokov.

Hoci svetová produkcia potravín sa v roku 1973 zotavila (objem výroby pšenice sa zvýšil o 100 mil. ton), zotavenie bolo nepostačujúce, aby zabránilo vyčerpaniu zásob obilia v hlavných vyvážajúcich krajinách, obzvlášť v Severnej Amerike.

Svetové poľnohospodárstvo bolo taktiež postihnuté energetickou krízou, infláciou, peňažnou nestabilitou a spomaľovaním ekonomického rastu v industrializovaných krajinách.

Dramatická potravinová kríza vypukla v Afrike následkom dvoch katastrofálnych súch. Prvé dlhodobé sucho postihlo krajiny Sahelu (Burkina Faso, Chad, Mali, Mauritania, Níger a Senegal), ktoré dosiahlo svoj vrchol v roku 1973. V tomto roku čistá produkcia potravín na jedného obyvateľa v krajinách Sahelu bola o jednu tretinu menšia v porovnaní s priemerom v rokoch 1961-1965 a okolo 100 000 ľudí zomrelo následkom hladu, ktorý bol nástrojom v šírení epidémií a chorôb najmä v pomocných táboroch.

Na zachránenie životov sa začiatkom roku 1973 odštartovala Medzinárodná núdzová operácia. Zriadenie komisie - Stály medzištátny výbor na boj proti suchu v oblasti Sahel (CILSS) - bolo priamym výsledkom tohto dlhotrvajúceho sucha.

Ďalšie veľké sucho zapríčinilo hlad v Etiópii, ktorý trval od roku 1972 do roku 1974. Medzinárodná pomoc prišla príliš neskoro a medzitým zomrelo 50 000 až 200 000 ľudí z celkovej populácie 27 miliónov. Najviac napadnuté oblasti boli provincie: Wollo, Tigrai a Harerghe. Najviac trpiacimi ľuďmi bola komunita Afarských kočovných pastierov.

4.3.2 Devalvácia amerického dolára

Začiatok sedemdesiatych rokov bol poznačený dvomi ďalšími udalosťami s nepriaznivým dlhotrvajúcim pôsobením na svetovú ekonomiku, ako aj na poľnohospodársku produkciu a obchod.

Prvou udalosťou bolo rozhodnutie vlády Spojených štátov amerických o zrušení voľnej vymeniteľnosti dolára za zlato, čo znamenalo, že Spojené štáty prestali automaticky meniť doláre za iné aktívum. Toto vyvolalo devalváciu amerického dolára naproti iným menám.

Druhá udalosť vyvolala celosvetovú paniku, ktorú zapríčinilo štvornásobné zvýšenie cien surovej ropy na základe rozhodnutia krajín OPEC v odpovedi na devalváciu amerického dolára (odvtedy boli ceny ropy závislé na doláre).

Svetový exportný cenový index surovej ropy vzrástol z 196 v roku 1973 (1970 = 100) na 641 v roku 1974. Toto náhle zvýšenie cien ropy malo samozrejme celosvetový dopad aj na poľnohospodárstvo, a to zvýšením cien vstupov ako sú: umelé hnojivá, pesticídy, palivo a energia, ktoré sú veľmi dôležité pre zavlažovanie, poľnohospodársku dopravu, marketing a výrobu. Ceny umelých hnojív sa strojnásobili, až štvornásobili v priebehu jedného roka.

4.3.3 Svetová potravinová konferencia

Svetová potravinová kríza, ktorá sa začala začiatkom roku 1970 a ťažkosti vytvorené ostrým stúpaním cien ropy viedli k zvolaniu Svetovej potravinovej konferencie v roku 1974 pod záštitou FAO a Organizácie spojených národov.

Výhľadovými cieľmi konferencie bolo upevniť medzinárodné zhody na politikách a programoch, zvýšiť výrobu potravín a produktivitu práce najmä v rozvojových krajinách, zlepšiť spotrebu a distribúciu potravín, za účelom vytvoriť miesto pre viac efektívny systém svetovej potravinovej bezpečnosti, vrátane varovného systému, účinných politík udržania

zásob a potrieb potravinovej pomoci a priniesť nejaký usporiadanejší systém poľnohospodárskeho obchodu a jeho upravenie.

Centrálnou témou konferencie bolo budovanie a podporovanie primeraných úrovní zásob potravín na národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni.

Vnímanie potravinovej bezpečnosti v prvej polovici 70-tych rokov bolo stále pevne orientované na stranu ponuky. Napriek tomu Svetová potravinová konferencia zdôraznila potrebu znižovania rýchlosti rastu obyvateľstva a znižovania vidieckej nezamestnanosti i podzamestnanosti.

Svetová potravinová konferencia vytvorila inštitúcie pre poľnohospodársky vývoj a monitorovanie poľnohospodárstva a zásob potravín. Z jej inštitucionálnych iniciatív trvajú tri podnes, a to: Medzinárodný fond pre poľnohospodársky rozvoj (IFAD), Globálny informačný systém a systém skorého varovania (GIEWS) a Komisia o svetovej potravinovej bezpečnosti (CFS).

4.3.4 Svetová konferencia o poľnohospodárskych reformách a vidieckom rozvoji

Neprimeraný dôraz na industrializáciu vyplývajúcu z politiky dovozných substitúcie a následná migrácia vidieckej populácie do miest priniesla na povrch potrebu väčšej pozornosti orientovanej na vidiecky rozvoj.

Niekoľko štúdií uskutočnených Medzinárodnou organizáciou práce (ILO) zdôraznilo, že samotný ekonomický rast nezabezpečil rovnomerný a trvalý rozvoj. Do úvahy bolo vzaté aj rozdelenie bohatstva a politická sila. V tomto ohľade bola špeciálna pozornosť venovaná prístupu k pôde, zemi a reforme práv nájmu pôdy.

V druhej dekáde (1970-1980), Organizácia spojených národov zvýraznila potrebu upravenia vidieckeho rozvoja ako neoddeliteľnej súčasť vývojovej stratégie v boji s chudobou a zmierňovania rozdielov dôchodkov medzi vidieckymi a mestskými rodinami.

V tomto období sa ďalej vyzdvihla dôležitosť vytvorených národných pracovných cieľov a potreba absorbovať zväčšujúci sa podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva v moderných typoch nepoľnohospodárskych činností.

V rozvinutých krajinách podiel poľnohospodárstva na celkovom ekonomicky aktívnom obyvateľstve klesol z 38 % v roku 1950 na 21 % v roku 1970 a bol odhadnutý pokles na 5 resp. 6 % do roku 2000.

4.3.5 Konferencia OSN o životnom prostredí človeka

Zvýšený záujem o životné prostredie sa začal publikáciou Hranice rastu (The limits of growth), ktorá bola vydaná Rímskym klubom (Club of Rome) v roku 1971.

Táto publikácia zvýšila znepokojenie okolo poškodenia zásob svetovej životnej úrovne s ohľadom na populačný rast a ekonomické straty. Pád Peruánskej anchovety rybolovu začiatkom sedemdesiatych rokov bol pripomienkou slabosti toho, čo bolo vnímané v skutočnosti ako nevyčerateľný zdroj.

Otázka boja proti znečisťovaniu životného prostredia bola predmetom Konferencie spojených národov o životnom prostredí človeka, v Štokholme v roku 1972.

Konferencia schválila Štokholmskú deklaráciu a Akčný plán zahŕňajúci 109 uznesení týkajúcich sa životného prostredia pre všetky sektory ekonomiky, z ktorých sa 51 týka manažmentu prírodných zdrojov.

Väčšina uznesení bola špecificky smerovaná FAO a zahŕňa také rozličné oblasti ako vidiecky rozvoj, environmentálne plánovanie, hospodárenie na pôde a úrodnosť, hubenie škodcov, recyklovanie poľnohospodárskeho odpadu, genofond, monitorovanie lesov a vodných zdrojov a manažment rybolovu.

Štokholmská konferencia urýchlene založila Program OSN pre životné prostredie v Nairobi v roku 1973. Jeho ďaleko siahajúce odporúčania boli pravdepodobne pokrokom pre dnešnú premýšľajúcu verejnosť.

Záujem o životné prostredie bolo vrcholným programom v agende FAO od jeho vzniku. V špeciálnej kapitole v roku 1971, sa zhodnotili účinky znečistenia vôd v živých vodných zdrojoch a rybolove. Prostredníctvom tejto agendy sa určili hlavné znaky znečisťovania vôd a zistili sa ich biologické a ekologické pôsobenie na rybolov. Táto kapitola upozornila na regionálne rozdiely vo vodnom znečisťovaní a navrhla kritéria a systémy pre sledovanie tohto javu a tiež navrhla právne a inštitucionálne požadované opatrenia na zmenšenie znečistenia vôd ako časť väčšieho úsilia v snahe za udržateľným rozvojom.

4.3.6 Obyvateľstvo a zásoby potravín

Prehlbujúci sa záujem o možné narušenie rovnováhy medzi bázou prírodných zdrojov a požiadavky vyplývajúcej zo zvýšenia rýchlosti populačného rastu malo za následok zvolanie Svetovej konferencie o populácii (the World Population Conference), ktorá sa konala v roku 1974 v Bukurešti.

Konferencia prijala Akčný plán, ktorého cieľom bolo zvýšenie kvality života pre všetkých ľudí prostredníctvom vhodnej populačnej a rozvojovej politiky a programov zameraných na odstránenie chudoby, stály ekonomický rast, zvýšenie výroby potravín a produktivity práce a zabezpečenia, aby potraviny boli prístupné pre rozvojové krajiny za prijateľné ceny.

4.3.7 Poľnohospodársky obchod

Veľké zmeny v oblasti skladby svetového poľnohospodárskeho obchodu sa prejavili v priebehu minulých desaťročí. Počas strácania dôležitosti na obchode, poľnohospodárske vývozy zostali kľúčovým prvkom v ekonomikách mnoho krajín. Napriek tomu, ekonomiky, ktoré sú menej závislé na poľnohospodárskom obchode majú obvykle najväčšie tržby v poľnohospodárskom trhovom podiele, kým ekonomiky, ktoré sú viacej orientované na poľnohospodárstvo majú nielen stratový trhovú podiel, ale vo viacerých prípadoch majú zhoršenú poľnohospodársku obchodnú bilanciu.

4.3.7.1 Rozpad dôležitosti poľnohospodárstva vo svetovom obchode

Poľnohospodársky obchod výrazne rástol rýchlejšie ako poľnohospodárska výroba za posledné desaťročia, podstatne rástla vzájomná závislosť a integrácia svetových ekonomík. Napriek jeho relatívnemu dynamizmu, obchod s poľnohospodárskymi produktmi zaostával za obchodom iných sektorov, hlavne za sektorom tovarov a služieb.

Na svetovej úrovni, poľnohospodárske vývozy predstavujú menej ako 10 %. Poľnohospodársky obchod stráca na dôležitosti v zahraničnom obchode pre všetky oblasti sveta, avšak najvýraznejšie stráca na dôležitosti v rozvojových krajinách na začiatku 70-tych rokov.

Poľnohospodárske vývozy v Latinskej Amerike, Karibiku a Afrike sú stále financované jednou pätinou z celkového dovozného súčtu.

V jednotlivých krajinách zostala ekonomika veľmi závislá na poľnohospodárskych vývozochoch.

V roku 1998, 12 zo 48 krajín Afriky bolo stále závislých na poľnohospodárstve. V Latinskej Amerike a Karibiku, 10 z 37 krajín bolo v tej istej situácii.

Extrémne prípady, kde 70% alebo viac vývozných príjmov bolo založených na poľnohospodárstve tvorili krajiny: Belize a Paraguay v Latinskej Amerike, Burundi, Côte d'Ivoire, Etiópia, Keňa, Guinea-Bissau, Malawi, Uganda a Sudán v Afrike.

4.3.7.2 Zmluvný podiel rozvojových krajín na poľnohospodárskom trhu

Regionálna distribúcia celkového svetového a poľnohospodárskeho obchodu podstúpila významné zmeny. Kým súčet celkového vývozu výrobkov v rozvojových krajinách na začiatku šesťdesiatych rokov vzrástol z 20 na 25%, ich podiel na celkovom vývoze poľnohospodárskych výrobkov poklesol z viac ako 40 % na 27 %. Všetky rozvojové krajiny s výnimkou Ázie a Pacifiku postupne stratili svetový trhový podiel na vývozech. Ázia a Pacifik zvýšili svoj podiel na svetovom poľnohospodárskom exporte v strede sedemdesiatych rokov. Tieto dva regióny boli najúspešnejšími v diverzifikovaní exportnej skladby nepoľnohospodárskych produktov.

4.3.7.3 Klesanie reálnych poľnohospodárskych cien

Počas päťdesiatych a šesťdesiatych rokov reálne medzinárodné ceny potravín a nepotravinárskych produktov zostali stabilné a len nepatrne zaostávali za cenami priemyselných tovarov.

Obdobie sedemdesiatych rokov bolo obdobím väčšej cenovej nestálosti a rozdielnosti medzi cenami poľnohospodárskych a priemyselných tovarov. Čisté výmenné reálne ceny poľnohospodárskeho vývozu sa zjavne zhoršovali.

Pokles reálnych poľnohospodárskych cien bol viacej výrazný v rozvojových krajinách ako v rozvinutých. Na druhej strane objem vývozu ukázal pevný cenový vývoj. Poľnohospodárske exporty rástli omnoho rýchlejšie v rozvinutých ako v rozvojových krajinách.

4.3.7.4 Presun od exportu surovín k exportu spracovaných produktov

Významná otázka je, ktoré rozvojové krajiny urobili zmeny v exporte z nespracovaných základných komodít k produktom pridanej hodnoty. Rozdielne oblasti rozvojových krajín zaznamenali premenlivé úspešné výsledky.

V Ázii, Pacifiku, Latinskej Amerike a Karibiku podiel spracovaných produktov na celkovom poľnohospodárstve vývoze vzrástol z 10 % na začiatku 60-tych rokov na 13 % za posledné roky. Tento podiel značne stúpa k vyšším úrovniam viac v industrializovaných krajinách.

Podiel spracovaných produktov na celkovom poľnohospodárskom vývoze v Argentíne a Brazílii predstavuje hodnotu 50 %, v Malajzii táto hodnota prekračuje hranicu 70 % a v sub-Saharan Afrike 15 %.

4.4 Situácia v osemdesiatych rokoch

4.4.1 Hospodárska kríza

Obdobie osemdesiatych rokov bolo charakteristické predĺžením hospodárskeho poklesu v mnohých krajinách – rozvinutých aj rozvojových – s negatívnymi dôsledkami na ich celkový a poľnohospodársky rozvoj.

Hospodárska kríza bola sprevádzaná nepredvídateľnou zmenou v medzinárodnom ekonomickom prostredí, ktoré bolo predtým charakteristické výdatnou likviditou na finančných trhoch a expanzívnu fiškálnou a monetárnou politikou v mnohých rozvojových krajinách.

Druhý ropný šok viedol mnoho krajín k stiahnutiu ich monetárnej a fiškálnej politiky, čo spôsobilo spomalenie ekonomickej aktivity. Toto spomalenie zapríčinilo zníženie dopytu v importujúcich krajinách, čo súviselo so zosilneným ostrého poklesu cien medzinárodných komodít.

Medzinárodný kredit náhle vyschol a hlavné prílivy do rozvojových krajín takmer prestali. Mnoho krajín si v tomto období ekonomickej nestability požičalo finančné prostriedky od Medzinárodného menového fondu (IMF) a bolo zadĺžených. Krajiny Latinskej Ameriky boli obzvlášť závislé na zahraničnom obchode a boli veľmi zadĺžené. Ázia bola jediným regiónom, v ktorom sa nezaznamenali poklesy dôchodkov na jedného obyvateľa v priebehu tejto dekády.

Kríza tiež viedla k stiahnutiu obchodu v roku 1982, po prvý krát za 25 rokov, a k nízkemu rastu v obchode pre zvyšok desaťročia. Kríza a jej tempo mala priamy dopad na poľnohospodárstvo. Veľa farmárov, špeciálne v krajinách, kde poľnohospodárstvo bolo viac vystavené vojskám, bolo postihnutých stláčaním cien. Nízke ceny komodít súviseli s vysokou úrokovou sadzbou. Verejná podpora navrhla v prospech poľnohospodárstva zmenšenie alebo odpustenie úrokovej sadzby. Programy, ktoré pomáhali politicky chudobným ľuďom boli medzi prvými za zníženie. Ekonomické priority odložili zlepšenie hospodárenia, marketingu a input ponukových systémov.

Dôchodkové straty a úverové rámce donútili mnoho farmárov znižovať prácu a tiež nákup umelých hnojív a iných výrobných prostriedkov, potrieb a náčinia. Všetky tieto faktory boli premietnuté do chátrajúcej poľnohospodárskej produkcie a vidieckych ťažkostí v mnohých krajinách.

V Lantinskej Amerike a v Karibiku, rast poľnohospodárskej produkcie poklesol z ročného priemeru 3,5 % počas roku 1970 na 2,2 % počas roku 1980.

Pre iné oblasti dopad krízy na rast poľnohospodárskej produkcie bol o poznanie celkovo menší, avšak v prípade Afriky, rast potravinovej produkcie zostal pod populačným rastom.

Poľnohospodársky obchod sa taktiež nachádzal v nepriaznivej situácii. Pre rozvojové krajiny ako celok, rast poľnohospodárskeho exportu sa spomalil z 15% za rok počas rokov sedemdesiatych na menej ako 3% počas rokov osemdesiatych. Bolo to prevažne spôsobené dramatickým poklesom cien komodít.

V skutočnosti celková úroveň cien poľnohospodárskeho exportu v rozvojových krajinách bola o tretinu nižšia v roku 1989 ako v roku 1980, napriek chvíľkovému cenovému boomu v rokoch 1987/1988.

Kolaps cien komodít pramenil z rôznych príčin:

- masívna zadlženosť v rôznych krajinách,
- vnucovanie rastu výroby pre export,
- znižovanie importu,
- slabý dopyt po poľnohospodárskom vývoze,
- nedostatočný prístup k trhom rozvinutých krajín.

V rovnakom čase schopnosť rozvojových krajín uchádzať sa o trhy niekoľkých komodít bola vážne oslabená farmárskymi ochrannými politikami industrializovaných krajín, vrátane ťažkého podporovania exportu.

Pasívne ekonomické prostredie obnovilo ochranné tlaky a zvýšené obchodné napätia, zatiaľ čo prevládalo obmedzovanie medzinárodných úsilí k zosilneniu multilaterálnych dohôd týkajúcich sa poľnohospodárskeho obchodu, potravinovej bezpečnosti a rozvojovej pomoci. Medzinárodné tovarové zmluvy tiež kolabovali v priebehu tohto obdobia.

4.4.2 Potravinová bezpečnosť

Hospodárska kríza v strede 80-tych rokov výrazne vplývala na chudobu, čo nútilo FAO k prehodnoteniu konceptu potravinovej bezpečnosti.

Nový koncept bol zameraný na tri kľúčové prvky: potravinová dostupnosť, stabilita zásob potravín a prístup k zásobám potravín.

Predošlé prístupy k potravinovej bezpečnosti zvýraznili disponibilitu strany ponuky potravín, zásob a stabilitu zásob - predovšetkým prostredníctvom budovania a údržby

primeraných hodnôt, úrovni potravinových zásob na národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni. Nový koncept pridal ohľad na stranu dopytu týkajúcu sa prístupu k potravinám cez vlastnú produkciu alebo výmenu tržieb z poľnohospodárskych alebo nepoľnohospodárskych aktivít.

Obrovské sucho v južnej Afrike zapríčinilo hlad v prvej polovici osemdesiatych rokov.

V priebehu roku 1984, jeden z regiónov dosiahol najväčšie sucho v storočí. Najviac suchom poznačené krajiny boli opäť krajiny Sahelu a južná a východná časť Afriky. V niektorých prípadoch, rozvraty spôsobené neúrodami vyvolali občiansky konflikt. Hlad pohltil približne 20% etiópskeho obyvateľstva a kompletná tradičná kultúra v Saheli bola na pokraji pádu. Státisíce ľudí zomrelo v postihnutých krajinách.

Odpoveď na krízu v Afrike bola veľkolepá a zabránila ešte väčšej katastrofe. Existujúce informačné systémy, vrátane GIEWS, fungovali efektívnejšie ako počas predošlej veľkej africkej potravinovej krízy, o 12 rokov skôr. Historicky neslýchaný výlev potravinovej pomoci - asi 7 mil. ton obilia v roku 1985 a 1986 – bolo vydaných do postihnutých oblastí.

4.4.3 Ochrana životného prostredia, obhospodarovanie prírodných zdrojov a udržateľný rozvoj

Záujem verejnosti o ochranu životného prostredia, obhospodarovania prírodných zdrojov a udržateľného rozvoja sa značne zvýšil v priebehu osemdesiatych rokov.

Výrazne bol kladený dôraz proti devastácii lesa, na vyčerpanie a zničenie zdrojov rybolovu, na skleníkový efekt zvýšený emisiami kyslíčnika uhličitého a iných plynov, na globálne teploty ako aj na dlhoročné poškodenie životného prostredia zapríčinené niektorými priemyselnými plynmi.

Rok 1987 bol významným vzhľadom na publikáciu dvoch dôležitých správ : Správa svetovej komisie o životnom prostredí a rozvoji („Brundtland Report“), ktorá bola podaná Valným zhromaždením OSN tento rok a Perpektíva rozvoja životného prostredia do roku 2000 a neskôr, ktorá bola vydaná Programom OSN pre životné prostredie. Tieto správy zosilnili pozornosť na koncept udržateľného rozvoja.

4.4.4 Obchodné rokovania a otázky

Dôležitá udalosť v medzinárodnom obchode, ktorá zabrala miesto stúpajúceho sa napätia medzi poľnohospodárskymi obchodnými národmi, bola spustená v septembri v roku 1986 Uruguajským kolom GATT.

Po prvýkrát bola venovaná špeciálna pozornosť poľnohospodárstvu. Vyspelé krajiny rokovali o pravidlách štrnástich nových tovarov a služieb. Ministri súhlasili, že je nutná potreba vnieť viac disciplíny a predvídateľnosti do svetového poľnohospodárskeho obchodu korekčnými a ochrannými obmedzeniami a opatreniami, vrátane tých, ktoré sa týkajú štrukturálnych nadbytkov, aby sa zmenšila problematickosť narušenia rovnováhy a nestabilita na svetových poľnohospodárskych trhoch.

Zúčastnené krajiny súhlasili s odstránením prekážok, a to domácej podpory, podpory exportu a v neposlednom rade zlepšením prístupu na svoje trhy. Zakázali sa dovozné kvóty, variabilné importné dodávky a importné licencie.

Hlavným prínosom Uruguajského kola bolo, že sa znížili exportné podpory o 36 % a ďalej o 24 % v priebehu nasledujúcich šiestich rokov a u rozvojových krajín 24 a 14 % v nasledujúcich 10-tich rokoch.

Svetové zásoby viacerých komodít boli ostro redukované z predošlých vysokých úrovní. Prvý významný rok zotavenia cien poľnohospodárskych komodít v 80-tych rokoch nenastali až do roku 1988, a toto zotavenie bolo hlavne obmedzené v cukre, obilninách, olejnatých semien a v ďalších produktoch. Ceny tropických nápojov zostali postihnuté krízou. V prípade obilnín, dramatické stúpanie cien bolo výsledkom dvoch rokov zníženej produkcie, spojené so suchom v severnej Amerike v roku 1988.

Ceny viacerých komodít počas obdobia boomu stále nedosiahli hodnotu na úrovni v začiatkoch osemdesiatych rokov, dokonca ani v nominálnych hodnotách. Priemerné ceny vyvážených poľnohospodárskych komodít v roku 1988 boli len na úrovni troch štvrtín v roku 1980.

4.5 Situácia v deväťdesiatych rokoch

Deväťdesiate roky priniesli výnimočný sled udalostí, ktorý nastal pádom komunizmu v ZSSR a východnej Európe. Nová éra priniesla vysoké očakávania z medzinárodnej spolupráce, vo vrátení politickej a ideologickej konfrontácii na pôvodné miesto.

Koniec studenej vojny priniesol optimizmus vzhľadom na medzinárodné kolaborácie a väčšiu pozornosť na premenu krajín.

Následná zmena skôr centrálné plánovaných systémov do trhom orientovaných ekonomických systémov zabrala miesto v kontexte serióznej ekonomickej teórie, sociálnych a inštitucionálnych problémov a v niektorých krajinách, dramatických politických skutočnostiach.

Etnické a politické napätia rozvinuli a degenerovali devastujúce etnické spory v bývalej Juhoslávii a tiež v niektorých krajinách strednej Afriky.

Rozobratie predošlých ekonomických a obchodných systémov a nasledujúce zmeny vo výrobe a distribučných systémoch nešetrili ornú pôdu na spoločných potravinových výsekoch vo východnej Európe. Prísne nedostatky hlavných základných produktov týchto krajín, tvoria nové ohnisko pozornosti na medzinárodnú pomoc, vrátane potravinovej pomoci.

Niekoľko krajín východnej Európy ukázalo rastúcu schopnosť prispôsobenia sa novým pomerom a pustili sa do procesu väčšej hospodárskej a politickej integrácie so zvyškom Európy. Niekoľko z nich začalo ukazovať presvedčivé znaky zotavenia.

Rok 1990 poukázal na nerovný model ekonomickej aktivity medzi hlavnými industrializovanými krajinami. Napriek komplexným súhrnom politických otázok a ťažkostiach spojených s ekonomickým rastom, nátlakom pre udržanie rozpočtovej a monetárnej politiky a zdanlivo neovládateľným problémom nezamestnanosti vo veľkej časti EÚ sa integrácia naďalej rozvíjala.

Japonsko, kedysi hviezdny interpret industrializovaného sveta, bolo zasiahnuté vážnym hospodárskym poklesom.

Spojené štáty americké sa na rozdiel od Japonska v roku 1992 pustili do neslýchaného procesu ekonomického rastu, ktorý bol sprevádzaný nízkou nezamestnanosťou, infláciou a dynamickým obchodom.

Obdobie deväťdesiatych rokov bolo pre mnoho rozvojových krajín obdobím zotavovania sa z katastrofálnych skutočností z predchádzajúcich osemdesiatych rokov. Ich celkový HDP priemerne vzrástol o viac ako 5% počas obdobia rokov 1991-1999 a prekročil 6% pre nasledujúce roky 1992-1996, napriek celosvetovým recesným podmienkam prevažujúcim počas začiatku desaťročia a zreteľné kolísania v rýchlostiach rastu. Toto bolo spôsobené konfliktmi, neobvykle krutými klimatickými katastrofami (vrátane poškodenia hurikánom Él Niño) a sériami peňažných šokov.

Všeobecný rozvoj rastu a potravinovej bezpečnosti sa zlepšil priklonením sa k demokratickým režimom, hlavne v Afrike, usporiadaním ekonomických reforiem, čo prinieslo dlho očakávané výsledky. Veľa rozvojových krajín, vrátane tých najväčších a najľudnatejších, ťažilo z tohoto postupu a urobili ďalšie zásahy do dlhoročných problémov hladu a podvýživy.

Najviac sa to prejavilo v prípade ekonomiky Ázie, s ohľadom na dlhú dobu dynamizmu a stability. Dosahovanie výnimočného ekonomického rastu prerušila krutá finančná kríza, ktorá vypukla v roku 1997 v juhovýchodnej Ázii. Spočiatku postihla niekoľko rýchlo

rastúcich ekonomík v podoblastiach Ázie, no neskôr preniesla nestabilitu a recesné šokové vlny do celej oblasti Ázie i do iných krajín.

Na konci desaťročia, sa predsaden ekonomické oživenie v Ázii rýchlo dostalo do popredia. Ázijská finančná kríza tiež ovplyvnila krajiny Latinskej Ameriky a Karibik, ktoré predtým zasiahla kríza s podobným charakterom, a to Mexická kríza v roku 1994, z ktorej sa tvrdo zotavovali.

Krízy vyvolali značné náklady spojené so znížením ekonomického rastu a sociálneho tlaku, spomalením rýchlosti vzniku nových reforiem a regionálnej integrácii najmä v Brazílii.

Značné zlepšenie economickej výkonnosti bolo zaznamenané vo viacero krajinách Afriky, ktoré neprerušene trvalo od roku 1995 predovšetkým dynamickosťou sektoru poľnohospodárskeho vývozu.

Celkové zlepšenie economickej situácie v priebehu 90-tych rokov bolo zaznamenané aj na Blízkom východe.

Prakticky vo všetkých krajinách bol zaznamenaný pokrok v stúpaní výživových štandardoch obyvateľstva. Zlepšenie tejto situácie sa prejavilo napriek značným problémom:

- priemerný vzrast poľnohospodárskeho sektoru,
- zreteľné kolísanie výroby zapríčinené klimatickými podmienkami,
- nestálosť cien ropy a iných komodít,
- konflikty v regiónoch.

4.5.1 Výživa a potravinová bezpečnosť

Právo na dostatok potravín je základným ľudským právom, ktoré je pevne zakotvené v medzinárodnom práve vyplávajúcom z Charty OSN, Všeobecnej deklarácie ľudských práv a Medzinárodného dohovoru o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

Medzinárodná konferencia o výžive, ktorú spoločne sponzorovali FAO a Svetová zdravotnícka organizácia (WHO), sa konala v Ríme, v decembri 1992.

Podnet k zvolaniu tejto konferencie vznikol z uvedomenia si, že asi 800 miliónov ľudí na svete bolo podvyživených, že rozsah podvýživy sa zhoršoval skôr ako úpadok cien v mnohých krajinách. Bolo potrebné bližšie identifikovať príčiny, podstatu a veľkosť tohto problému takisto ako definovať koordinované stratégie a realistické ciele a potrebu zlepšiť medzinárodnú solidaritu a mobilizáciu potrebných zdrojov.

Konferencia vydala Svetovú deklaráciu o výžive (the World Declaration on Nutrition), vyhlásila povinnosť zúčastnených štátov spoločne pracovať na zabezpečení trvalého

nutričného zdravia pre všetkých ľudí. Vydala globálny Akčný plán pre výživu (Plan of Action for Nutrition) obsahujúci odporúčania pre programy a činnosti zamerané na úspech týchto cieľov.

Vedomie, že Medzinárodná konferencia o výžive (International Conference on Nutrition), iné skutočnosti a iniciatívy nemobilizovali dostatočnú politickú povinnosť na najvyšších úrovniach k odstráneniu rozsiahleho svetového hladu vyvolalo zhromaždenie Svetového potravinového Summitu v roku 1996. (the Food Summit).

Toto vyššie inštitucionálne podujatie dalo dokopy delegácie z 185 štátov a EÚ, medzinárodné inštitúcie, náboženských vodcov a viac ako 1 000 nevládných organizácií z osemdesiatich krajín sveta, čo celkove tvorilo približne 10 000 účastníkov.

Akčný plán prijatý vrcholnými účastníkmi znovu potvrdil povinnosť medzinárodného spoločenstva zlikvidovať hlad a podvýživu ľudí, ktoré pohltili asi jednu pätinu z rozvojového svetového obyvateľstva, špeciálne znížiť počet podvyživených ľudí vo svete počas obdobia nasledujúcich dvadsiatich rokov.

Summit sa zhodol na niekoľko dôležitých faktoch:

- že problémy hladu sú spojené hlavne s chudobou a sú zosilnené konfliktom alebo politickou nestabilitou,
- že potravinová bezpečnosť nie je len skutočnosť zabezpečiť zásobu potravín, ale tiež zabezpečiť ich dostupnosť, stabilitu, cenovú prístupnosť, kvalitu a bezpečnosť potravín.

Medzinárodné spoločenstvo sa dohodlo na spoločnom úsilí znížiť do roku 2015 počet hladujúcich ľudí vo svete na polovicu. V roku 2000 bol tento záväzok opätovne potvrdený vo Vyhlásení miléniového summitu Organizácie spojených národov.

4.5.2 Životné prostredie, prírodné zdroje a klimatické zmeny

Vzhľadom na problémy týkajúcich sa životného prostredia, prírodných zdrojov a klimatických podmienok sa v roku 1990 konalo niekoľko stretnutí:

- Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji (UNCED), Rio 1992,
- Dohovor o biologickej diverzite (CBD), Bahamy 1994,
- Konferencia OSN o trvale udržateľnom rozvoji a Medzivládny panel o lesoch (IPF), New York, 1995,
- Dohovor OSN o boji proti dezertifikácii, Rím 1997,

➤ Tretia konferencia zmluvných strán, Kjótsky protokol k rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy, Kjóta 1997.

Hoci Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji (UNCED) pritiahla značnú pozornosť verejnosti, nedosiahli sa výsledky, aké boli očakávané. Hlavné rozdiely stále pretrvávajú na takých dôležitých otázkach ako sú: redukcia karbondioxidových emisií, udržateľné a rovnomerné využitie biomasy a vytvorenie Špeciálneho fondu na pomoc rozvojovým krajinám v implementácii Agendy 21, t.j. Akčný plán pre 21. storočie.

UNCED apeloval na svetových politikov aby sa zaoberali touto problematikou a poskytli operatívne návrhy pre budúcnosť. V podstate prispeli k obhajobe zmeny ako sú využívané prírodné zdroje desertifikácii.

Okrem Agendy 21, hlavnými činnosťami UNCED-u boli: Rio – deklarácia o životnom prostredí, ktorá položila návrhy a princípy zaoberajúce sa právami a povinnosťami štátov dosiahnuť globálne partnerstvo a rast, a dve hlavné konvencie - o klimatických zmenách a trvalo udržateľnom rozvoji všetkých typov lesov. Rozhodnutie začať vyjednávací proces pre medzinárodne dohody ako znížiť dezertifikáciu a Agendu pre vykonanie opatrení zdrojov čistých vôd, ktoré vychádzajú z Konferencie o vode a životnom prostredí (the Conference on Water and the Environment), sa konala v Dubline v roku 1992.

Medzinárodná dohoda o klimatických zmenách v roku 1992 stanovila potrebu znížiť plynové emisie a dohodla, že rozvojové krajiny by mali cielene znižovať emisie do roku 2000 aj po ňom, hoci zmluvy poskytli výnimky pre niektoré krajiny. V roku 1997 v Puerte dohoda posunula tieto problémy ďalej a rozhodla, že industriálne krajiny ako celok by mali znižovať svoje emisie priemerne o 5,2 % do roku 2005.

Do tejto dohody bola zabudovaná doložka o flexibilitě umožňujúca obchodovať s emisnými kvótami a podporiť redukciu tam, kde to bolo najviac potrebné.

UNCED a Dublinská konferencia o životnom prostredí a vode, v roku 1992 v Riu a Konferencia z roku 1990 v Montreale sa zaoberali problematikou pitnej vody a pritiahli celosvetovú pozornosť.

V roku 1993 boli preskúmané problémy a možnosti poľnohospodárskeho využitia a vody. V tomto čase dostupnosť vody bola obmedzená vo viacerých častiach sveta, pričom najväčším odberateľom vody bolo práve poľnohospodárstvo.

V roku 1992, špeciálna kapitola Morský rybolov (Marine fisheries) poukázala na udržateľnosť a ekonomické problémy v oblastiach rybolovu, na masívne plytvanie rybolovom pod podmienkami verejno-dostupných zdrojov.

Po prvýkrát boli prezentované globálne odhady nákladov a príjmov rybolovu dosahujúce významné závery, že ročné režijné náklady pre lode, ktoré ťažia ryby v roku 1989 boli zhruba 22 miliónov amerických dolárov, čo je viac ako celkové dosiahnuté príjmy.

UNEP otvoril prvé zasadnutie Konferencie strán zaoberajúcich sa Dohovorom o biologickej diverzite v roku 1994. Cieľmi tejto konferencie boli:

- premena biologických zmien, udržateľnosť a použitie jej zložiek,
- rovnomerné delenie benefitov a výhod vyplývajúcich z genetických zdrojov.

Počas tretieho zasadnutia Komisie OSN pre trvalo udržateľný rozvoj (CSD) v roku 1995, dala komisia príkaz IPF, aby pokračoval a stimuloval medzivládnu lesnú politiku.

Prvé zasadnutie Medzinárodnej dohody o zničení dezertifikácii sa konalo v Ríme v roku 1997, s návrhom podporiť jasný prístup k manažovaniu suchozemských systémov, ako aj manažovanie a riadenie rozvoja pomoci, čo bolo v minulosti bodom dohody medzi agentúrami prvej pomoci a dezertifikácii.

Dohoda bola zameraná na adresovanie hlavných problémov o suchozemskej degradácii zapríčinenej ekonomickými sociálnymi faktormi, vrátane preťaženia pôdy, prílišného spásania, odlesňovania, slabého zavlažovania ako aj na medzinárodné konflikty.

Viac ako 250 miliónov ľudí je ovplyvnených dezertifikáciou a skoro jeden milión ľudí sa nachádza v riziku.

Programy na pomoc alebo aspoň zvrátenie dezertifikácie boli základom dohody, ktorá bola podpísaná 110 krajinami. Hlavnými úlohami na národnej úrovni bolo adresovať príčiny dezertifikácie a sucha a identifikovať vhodnú metódu prevencie.

Národný akčný plán musí byť podporovaný regionálnymi a subregionálnymi programami pre väčšiu presnosť a implementáciu.

4.5.3 Zmeny v medzinárodnom obchode

V apríli 1994 bolo podpísané Záverečné uznesenie Uruguajského kola GATT v Marakeši. Celé sa to začalo v roku 1986, kedy Uruguajské kolo zahrnula v jednej zo svojich zmlúv vytvoriť Svetovú obchodnú organizáciu, ktorá nahradí GATT.

Poľnohospodárski protekcionisti naďalej pokračovali v ničení poľnohospodárskych trhoch v tradičných formách budúcnosti.

Špeciálna kapitola v roku 1995 (Poľnohospodársky obchod: začiatok novej éry?) analyzovala dosiahnuté výsledky a následky Uruguajského kola s čiastočným odkazom na

Zmluvu o poľnohospodárstve a položila niekoľko otázok, ktoré zostali nezodpovedané v momentálnom obsahu preparácie príprav GATT.

Zvyšujúca sa prítomnosť rozvojových krajín na svetových trhoch, nové obchodné vzory, dohody vznikajúce z transformácii krajín vo Východnej Európe a Baltických krajín, zmeny na svetových trhoch a v obchodných podmienkach mali za následok zvolanie Uruguajského kola a založenie Svetovej obchodnej organizácie (WTO).

Kapitola hovorí o možných rizikách, no napriek tomu režim tohto voľného obchodu zostane nemenný s asymetrickou distribúciou príležitostí a strát medzi jednotlivými krajinami. Režim voľného obchodu zvyšuje integráciu poľnohospodárskych trhov, ale zabúda vynechať niektoré krajiny zo svojich výhod.

4.6 Príležitosti a výzvy do budúcnosti

4.6.1 Populačný rast v najchudobnejších krajinách

Celkový populačný rast je hlavnou hnacou silou pre rast dopytu po potravinách a vo výrobe potravín.

V budúcnosti sa predpokladá nárast svetového obyvateľstva zo súčasných 6,7 mld. na 9,2 mld. Do roku 2050 by sa obyvateľstvo každoročne malo zvyšovať o 30 miliónov ľudí podľa predpovedí. Očakáva sa, že všetky tieto nárasty budú prebiehať v rozvojových krajinách a špeciálne v skupine 50-tich najmenej rozvinutých krajín. Tieto krajiny môžu mať stále nedostatočnú úroveň spotreby potravín v roku 2050.

4.6.2 Spomalenie rastu poľnohospodárskej produkcie

V nasledujúcich desiatich rokoch sa očakáva každoročný pokles poľnohospodárskej produkcie o 1,5 % a o 0,9 % v priebehu nasledujúcich 20-tich rokoch.

Tento pokles by mal nastať vo všetkých hlavných odvetviach poľnohospodárstva, okrem mliečneho sektoru. Obilninový sektor je už v klesajúcom trende a očakáva sa pokračovanie v klesaní výroby počas nasledujúcich 50 rokov.

4.6.3 Voda

Poľnohospodárstvo počíta s tým, že 70 % z celkového používania vody vo svete bude použitých na zavlažovanie plodín.

Spotreba vody na osobu sa znížila z asi 700 na 600 metrov kubických za rok od roku 1980 a produktivita vody v poľnohospodárstve sa zvýšila najmenej o 100 % medzi obdobím rokov 1961 a 2001.

Celkové použitie vody sa neustále zvyšuje a očakáva sa pokračovanie v tomto trende kvôli zvyšovaniu populačného rastu, rozmachu miest a stúpajúcej industrializácie.

Dnes viac ako 1,2 mld. ľudí žije v oblastiach hmotnej núdzy vody a do roku 2025 viac ako 3 mld. ľudí pravdepodobne okúsi nedostatok vody.

Rozpor medzi dosiahnuteľnou dodávkou vody a potrebou vody stúpa vo viacerých častiach sveta. V oblastiach, kde sú zásoby vody už obmedzené, bude tento nedostatok vody pravdepodobne najväznejším spomalením poľnohospodárskeho rastu a rozvoja, špeciálne v oblastiach sucha.

4.6.4 Bioenergia

Ďalšou oblasťou, ktorá si zaslúži v budúcnosti zvýšenie pozornosti je bionergia.

Vysoké ceny ropy a tvorba nových trhov pre poľnohospodárske produkty môžu byť použité ako východzí produkt na výrobu biopalív.

Konkurencieschopnosť biopalív môže byť ďalej rozšírená, ak úspory emisií skleníkových plynov vyplývajúce z nahradenia benzínu etanolom zavedú menový štandard vo forme prospechu obchodovateľných uhl'ovodíkových záväzkov.

4.6.5 Klimatické zmeny

V tejto oblasti sú stále veľké neistoty, čo sa týka otázky kedy, kde a ako klimatické zmeny budú mať dopad na poľnohospodársku produkciu a potravinovú bezpečnosť. Dopady klimatických zmien na poľnohospodárstvo budú viac-menej nepriaznivé v tropických oblastiach ako v oblastiach miernych pásiem.

Zatiaľ čo nepriaznivé dopady klimatických zmien atakujú chudobu, skutočné dopady budú závisieť najmenej rovnako na spoločných ekonomických podmienkach ako na biofyzických procesoch..

Politiky a investície podporujúce obchod, právne udržateľné poľnohospodárske postupy a technologický pokrok môžu pomáhať uspokojovať efekty klimatických zmien na poľnohospodárstvo a potravinovú bezpečnosť počas stúpajúcej schopnosti ľudí a spoločnosti adaptovať sa.

5. ZÁVER

V diplomovej práci sme spracovali vývoj svetového poľnohospodárstva za obdobie sedemdesiatych, osemdesiatych a deväťdesiatych rokov.

Najvýznamnejšou udalosťou sedemdesiatych rokov bolo vypuknutie svetovej potravinovej krízy, na ktorej mali veľký podiel i dve katastrofálne suchá v Afrike. Prvé sucho malo negatívny dopad najmä na obyvateľstvo krajín Sahelu, kde následkom hladu prišlo o život takmer 100 000 ľudí. Hlad vyvolaný druhým suchom pohltil takmer 200 000 ľudí etiópskeho obyvateľstva.

V tomto období klesla svetová produkcia potravín, znížili sa svetové zásoby pšenice a ryže, následkom čoho sa zvýšili ceny potravinových položiek vo všetkých regiónoch sveta. Vláda Spojených štátov amerických zrušila voľnú vymeniteľnosť dolára za zlato, čo vyvolalo štvornásobné zvýšenie cien surovej ropy ako odpoveď OPEC na túto realitu.

Vzhľadom na nepriaznivé skutočnosti bola zvolaná Svetová potravinárska konferencia, ktorej hlavným cieľom bolo zvýšenie výroby potravín a produktivity práce najmä v rozvojových krajinách.

Svetové poľnohospodárstvo bolo taktiež postihnuté energetickou krízou, infláciou, peňažnou nestabilitou a spomaľovaním ekonomického rastu v industrializovaných krajinách.

Zároveň narastá záujem o ochranu životného prostredia, ktoré bolo čoraz viac zdevastované neprimeraným zaobchádzaním v prospech poľnohospodárstva. Otázka boja proti znečisťovaniu životného prostredia bola hlavným predmetom Konferencie OSN o životnom prostredí človeka v roku 1972.

Hospodársky pokles pretrvával aj počas osemdesiatych rokov vo viacerých rozvinutých i rozvojových krajinách.

Vzniknutá kríza na začiatku 80-tych rokov bola spôsobená druhým ropným šokom a nepredvídateľnou zmenou v medzinárodnom ekonomickom prostredí. Mnoho krajín bolo nútených si požičať finančné prostriedky z Medzinárodného menového fondu a viacero z nich bolo zadĺžených.

Výrazne poklesla poľnohospodárska produkcia a zaznamenalo sa aj zhoršenie poľnohospodárskeho obchodu. Hlboký dopad krízy pocítilo hlavne najchudobnejšia časť obyvateľstva.

Táto skutočnosť nútila FAO prehodnotiť koncept potravinovej bezpečnosti a prijať nové opatrenia, ktoré boli zamerané na dostupnosť a stabilitu zásob potravín, dostupnosť a cenovú prístupnosť potravín a kvalitu a bezpečnosť potravín.

V prvej polovici osemdesiatych rokov Africký kontinent znova postihlo sucho a hlad, následkom čoho došlo k ďalším výrazným stratám na ľudských životoch. Do postihnutých krajín bola vyslaná potravinová pomoc, a to 7 mil. ton obilia.

Po prvýkrát bola venovaná špeciálna pozornosť poľnohospodárstvu, ktorá bola spustená Uruguajským kolom GATT. Zakázali sa dovozné kvóty, variabilné importné dodávky a importné licencie. Hlavným prínosom bolo, že sa znížili exportné podpory o 36 % a ďalej o 24 % v priebehu nasledujúcich šiestich rokov a u rozvojových krajín 24 a 14 % v nasledujúcich 10-tich rokoch. Svetové zásoby viacerých komodít boli ostro redukované z predošlých vysokých úrovní.

Deväťdesiate roky boli pre mnoho rozvojových krajín rokmi zotavovania sa z katastrofálnych skutočností z predchádzajúceho desaťročia. Celkový HDP vzrástol v priemere viac ako 5 %. Priklonením sa k demokratickým režimom sa všeobecne zlepšoval rozvoj rastu a potravinovej bezpečnosti. Prakticky vo všetkých krajinách bol zaznamenaný pokrok v stúpaní výživových štandardoch obyvateľstva.

V priebehu tohto desaťročia sa konala Medzinárodná konferencia o výžive, ktorej výsledkom bolo vydanie Svetovej deklarácie o výžive. V deklarácii bola zdôraznená povinnosť všetkých zúčastnených štátov spoločne pracovať na zabezpečení trvalého nutričného zdravia pre všetkých ľudí. Z dôvodu neplnenia si povinností zúčastnených štátov, bol v roku 1996 zvolaný Svetový potravinový Summit. Medzinárodné zastúpenie sa dohodlo na spoločnom úsilí znížiť do roku 2015 počet hladujúcich ľudí na polovicu.

Problémy týkajúce sa životného prostredia, prírodných zdrojov a klimatických podmienok boli hlavnou témou niekoľkých stretnutí. Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji (UNCED) pritiahla značnú pozornosť verejnosti, avšak sa nedosiahli výsledky, aké boli očakávané. V dokumente vydanom touto konferenciou „Agenda 21“ sa kládla značná pozornosť na také dôležité otázky, ako je uplatňovanie trvalo udržateľného rozvoja v rôznych sférach a na rôznych hierarchických úrovniach.

Boli preskúmané problémy a možnosti poľnohospodárskeho využitia a vody. V tomto čase dostupnosť vody bola obmedzená vo viacerých častiach sveta, pričom najväčším odberateľom vody bolo práve poľnohospodárstvo.

6. POUŽITÁ LITERATÚRA

1. **ÁRENDÁŠ, M. a kol.:** Základy makroekonómie. 2.prepracované vydanie. Nitra: SPU, 1999. 400 s. ISBN 80-967111-3-X
2. **BIELIK, P.:** Agrárna ekonomika. 2. vydanie. Nitra: SPU, 1998. 247 s. ISBN 80-7137-480-6
3. **BOREKOVÁ, B.:** Ekonomika agroodvetví. Nitra: SPU, 2006. 7 s. ISBN 80-8069-805-8
4. **GREGA, I.:** Konkurenceschopost zemedelství a faktory jejího vývoje. In: Zemedelská ekonomika, roč. 45, 1999, č. 9, s. 391
5. **GRZNÁR, M. a kol.:** Trh potravín a jeho fungovanie. Bratislava: Ekonóm, 1998. 25 s., 61.s. ISBN 80-225-0927-2
6. **HAMBÁLKOVÁ, M.:** Zahraničný agrárny obchod. Nitra: VŠP, 1996. 120 s. ISBN 80-7137-318-4
7. **HAMBÁLKOVÁ, M.:** Špecifiká a efekty zahraničného agrárneho obchodu SR. In: Zborník vedeckých prác z medzinárodných vedeckých dní `97 v Nitre. Nitra: SPU, 1997. s. 73
8. **HORSKÁ, E.:** Manažment a marketing v medzinárodnom prostredí. Nitra: SPU, 2001. 418 s. ISBN 80-7137-437-7
9. **CHRZNAROVÁ, S.:** Trend komoditného agroobchodu SR. In: Ekonomika poľnohospodárstva na prahu tretieho tisícročia. Medzinárodné vedecké dni `99. Nitra: SPU, 1999.. 207 s. ISBN 80-7137-658-2
10. **HUTNÍK, F.:** Nedostatočná a nestabilná tvorba vhodných zdrojov reprodukcie v agropotravinárstve. In: Acta economica et informatica, roč.2, 1999, č.2, s. 30-33. ISBN 1335-2671
11. **KRETTNER, A.:** Špecifiká výskumu trhu agropotravinárskych výrobkov. In: Agrární obchod a europská integrace. Prah: ČZU, 1997. 151 s.
12. **KULČÁKOVÁ, M. a kol.:** Výskum trhu. Bratislava: Ekonomická univerzita, 1994. 6 s. ISBN 80-225-0576-5
13. **LIPKOVÁ, E.:** Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint, 2000. 283 s. ISBN 80-88848-547
14. **MICHNÍK, E. a kol.:** Zahraničný obchod. Bratislava: Sprint, 1998. 650 s. ISBN 80-8848-31-8
15. **PAŠKA, E.:** Manažment výroby. Nitra: SPU, 2004. s. 13-15. ISBN 80-8069-374-9

16. **PODOLÁK, A. – SVATOŠ, M. – BIELIK, P. – HRON, J. – TVRDOŇ, J. – OKENKA, I. – GRZNÁR, M.:** Ekonomika poľnohospodárstva a európska integrácia. 1.vydanie. Nitra: VŠP Nitra a Česká zemedelská univerzita Praha, 1996. s. 274. ISBN 80-7137-328-1
17. **PODOLÁK, A. a kol.:** Medzinárodný obchod a formovanie agroobchodnej politiky. Nitra: SPU, 2007. s. 27-29, 30-31, 91-92
18. **PODOLÁK, A:** Teritoriálna a komoditná efektívnosť agroobchodu SR. In: Agrárny obchod a európska integrácia. Agrárne perspektívy VI. Zborník prác z vedeckej konferencie. Praha: ČZU, 1997. 59 s. ISBN 80-213-0368-9.
19. **SALVATORE, D.:** International Economics. Mc Graw – Hill New York, USA, 1983, 412 s. ISBN 0-11-063964-6
20. **SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D.:** Ekonomia 2. Bratislava: Bradlo, 1992. 551 s. ISBN 0-11-063964-6
21. **ZOBORSKÝ, I. M.:** Ekonomika poľnohospodárstva. Nitra: SPU, 2001. s. 31-34. ISBN 80-7137-941-7
22. <http://www.fao.org/docrep/x4400e/x4400e09.htm>
Dokument: The State of Food and agricultural 2000